

UDK 902
ISSN 1330-0644
VOL. 13-14/1996.-1997.
ZAGREB, 1999.

Prilozi

Instituta za arheologiju u Zagrebu

Pril. Inst. arheol. Zagrebu
Str./Pages 1-210, Zagreb, 1999.

Pril. Inst. arheol. Zagrebu 13.-14./1996.-1997.
Str./Pages 1-210, Zagreb, 1999.

Časopis koji je prethodio
Prilozi 1., 1983., Prilozi 2., 1985., 3.-4., 1986.-1987., 5.-6., 1988.-1989., 7., 1990.,
8., 1991., Pril. Inst. arheol. Zagrebu 9., 1992., 10., 1993., 11.-12./1994.-1995.

Nakladnik/ Publisher
INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU/
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

Adresa uredništva/ Address of the editor's office
Institut za arheologiju/Institute of archaeology
HR - 10000 Zagreb, Ulica grada Vukovara 68
Telefon/phone/fax ++385/01/615 02 50, 615 12 90, 611 72 43

Glavni i odgovorni urednik/ Editor in chief
Željko TOMIČIĆ (Zagreb)

Redakcijski odbor/ Editorial committee
Dunja GLOGOVIĆ (Zagreb), Timotej KNIFIC (Ljubljana, SLO), Remza KOŠČEVIĆ
(Zagreb), Laszlo KÓVACS (Budapest, HUN), Kornelija MINICHREITER (Zagreb),
Mladen RADIĆ (Osijek), Željko RAPANIĆ, (Split) Aleksandar RUTTKAY (Nitra, SK),
Ivančica SCHRUNK (Minneapolis, USA), Željko TOMIČIĆ (Zagreb).

Prijevod na engleski/ English translation
Jadranka BOLJUNČIĆ
Goran HORVAT

Prijevod na njemački/ German translation
Nina MATETIĆ

Lektura/ Language editor
Marijan RIČKOVIĆ (hrvatski)
Ulrike STEINBACH (njemački)
Edo BOSNAR (engleski)

Dizajn/ Design
Roko BOLANČA

Korektura/ Proofreaders
Kornelija MINICHREITER, Zagreb
Željko TOMIČIĆ, Zagreb

Grafička priprema/ DTP
Studio "U", Zagreb

Računalni slog/ Layout
Ranko PERŠIĆ, Zagreb

Tisak/ Printed by
Tiskara Petravić d.o.o.

Naklada/ Circulation
600 primjeraka/600 examples

Sekundarne publikacije/ Indexed in
GERMANIA Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen
Archaeologischen Instituts, Verlag Philipp von Zabern, Mainz

Izdavanje časopisa novčano podupire
MINISTARSTVO ZNANOSTI I TEHNOLOGIJE REPUBLIKE HRVATSKE
HR - 10000 Zagreb, Strossmayerov trg 4

Sadržaj

- 5 Prilog
 ŽELJKO TOMIČIĆ
- Izvorni znanstveni radovi**
- 7 KORNELIJA MINICHREITER
Zoomorfna idolo-plastika obredno-ukopnog prostora
starčevačkog lokaliteta na Galovu u Slavonskom Brodu
- 23 IVANČICA PAVIČIĆ
Nakit kasnog brončanog doba s nalazišta Špičak kraj
Bojačnog
- 33 DUNJA GLOGOVIĆ
Fibule iz Ljubča
- 41 REMZA KOŠČEVIĆ
Nekoliko starih brončanih nalaza iz okolice Samobora
- 49 GORANKA LIPOVAC VRKLIAN
Mitraička kulna slika iz Umljanovića
- 61 IGOR FISKOVIĆ
Jesu li Polače na Mljetu bile sjelo vladara Dalmacije?
- 83 ŽELJKO RAPANIĆ
Spomenici nepotpune biografije *De ecclesiis datandis* (2)*
- 91 ŽELJKO TOMIČIĆ
Ranosrednjovjekovno groblje Zvonimirovo - Veliko Polje,
prinos poznavanju bjelobrdске kulture u podravskom dijelu
Slavonije
- 121 ZORISLAV HORVAT
Neke činjenice o cistercijskom samostanu i crkvi u
Topuskom
- 135 DRAGO MILETIĆ
Plemićki grad Belec
- 155 SNJEŽANA PAVIČIĆ
Osnovni tipovi bizantskih relikvijarnih pektorala
- 161 TAJANA SEKELJ IVANČAN
Kanosrednjovjekovne keramičke čaše iz Sokolovca,
Rudina-Čečavca i Kapan-Ivanca
- 179 GORAN GUŽVICA
JADRANKA BOLJUNČIĆ
Analiza učestalosti nagorjelih kostiju velikih zvijeri u
pleistocenskim naslagama špilje Vindije (Hrvatska)

Prikazi

- 187 ŽELJKO RAPANIĆ
VEDRANA DELONGA, Latinski epigrafički spomenici u
ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj, Split, 1996. Nakladnik:
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu. Serija:
Monumenta mediaevali Croatiae vol. 1. Str. 1.-608.
(Tekst, Literatura, Index epigraphicus, Index paleographi-
cus; Kazalo osobnih imena, zemljopisnih naziva i važni-
jih pojmova. Sa crtežima u tekstu (Maja Fabijanac i Mar-
ko Rogošić)+ LXXXIV tabli fotografija (Zoran Alajbeg)
+ fotografije u tekstu (Nenad Gattin)+1 karta, /32x23 cm/.

Contents/Inhaltsverzeichnis

- Introduction*
ŽELJKO TOMIČIĆ
- Original scientific papers**
- KORNELIJA MINICHREITER
*Zoomorphic Idols of the Starčevo Ceremonial and Burial Area Site
at Galovo, Slavonski Brod*
- IVANČICA PAVIČIĆ
Schmuck der späten Bronzezeit vom Fundort Špičak bei Bojačno
- DUNJA GLOGOVIĆ
Fibeln aus Ljubč
- REMZA KOŠČEVIĆ
Several Old Bronze Finds from the Samobor Vicinity
- GORANKA LIPOVAC VRKLIAN
A Mitraistic Cult Relief From Umljanovići
- IGOR FISKOVIĆ
Were Polače on the Isle of Mljet the Seat of the Rulers of Dalmatia?
- ŽELJKO RAPANIĆ
*Denkmäler mit unvollständiger Biographie De ecclesiis datandis (2)**
- ŽELJKO TOMIČIĆ
*Der frühmittelalterliche Friedhof Zvonimirovo - Veliko Polje, ein Bei-
trag zu den Erkenntnissen über die Bjelobrdо-Kultur in der slawo-
nischen Podravina*
- ZORISLAV HORVAT
Einige Tatsachen über das Zisterzienserkloster in Topusko
- DRAGO MILETIĆ
Burg Belec
- SNJEŽANA PAVIČIĆ
Grundtypen der byzantinischen Reliquiarpektoralien
- TAJANA SEKELJ IVANČAN
*Spätmittelalterliche Keramikbecher aus Sokolovac, Rudina-
Čečavac und Kapan-Ivanac*
- GORAN GUŽVICA
JADRANKA BOLJUNČIĆ
*Analysis of the Frequency of Partially Burnt Large Carnivore
Bones in the Pleistocene Sediments at the Vindija Cave (Croatia)*

- 189 BORIS GRALJUK
Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, nova serija
ARHEOLOGIJA (A) - sv. 47., strana 41.-117.
ETNOLOGIJA (E) - sv. 47., strana 179.-272.
PRIRODNE NAUKE (PN) - sv. 31., strana 273.-447.
Sarajevo, 1992. - 1995.
Sarajevo 1996. godine
- 190 BORIS GRALJUK
ROBERT WHALLON I LIDIJA FEKEŽA,
Kvantitativna analiza oblika grobne keramike ranog srednjeg vijeka sa teritorija Bosne i Hercegovine.
Izvorni znanstveni rad, str. 43.-59., uz tekst, tablice, histogrami, slike.
- 190 BORIS GRALJUK
ENVER IMAMOVIĆ,
Rezultati probnih iskopavanja u Podastinju, Višnjici i Gromiljaku kod Kiseljaka,
Izvorni znanstveni rad, str. 61.-92., uz tekst, skice, slike, table.
- 191 BORIS GRALJUK
VELJKO PAŠKVALIN,
Prilozi proučavanju ilirsko-panonskog plemena Dezitijata i njegovog teritorija u krajevima srednje Bosne u predrimsko i rimsko doba,
Izvorni znanstveni rad, str. 93. do 116., uz tekst 5 tabli.
- 192 BORIS GRALJUK
VELJKO PAŠKVALIN,
Kulturnopovijesna problematika sepulkralnih spomenika rimskog doba s područja Bosne i Hercegovine,
Izvorni znanstveni rad, str. 117.-145., uz tekst, karta nalazišta, 3 table sa 10 slika, bibliografija, sažetak na engleskom.
- 193 BORIS GRALJUK
KEMAL BAKARŠIĆ,
Citati nove serije Glasnika Zemaljskog muzeja, (Arheologija) 1946.-1986.
Izvorni znanstveni rad, str. 147.-167., 11 tablica, 4 grafikona, bibliografija, sažetak na engleskom.
- 195 Marija BUZOVIĆ
DIADORA, sv. 15., Zadar, 1993., stranica 452, zajedno s tablama, crtežima, planovima, tlocrtima, fotografijama te kartama.
- 199 Marija BUZOVIĆ
DIADORA, sv. 16.-17., Zadar, 1995., stranica 430, zajedno s tablama, crtežima, planovima, tlocrtima, grafikoni-
ma, fotografijama te kartama.
- 203 Marija BUZOVIĆ
BRUNO MILIĆ, RAZVOJ GRADA KROZ STOLJEĆA 2, SREDNJI VIJEK, ZAGREB, 1995., str. 424, sa ilustracijama, Glosarij, Bibliografija, Kazalo gradova, naseljenih mjesta i arheoloških lokaliteta, te Popis slika i crteža.
- 204 DUNJA GLOGOVIĆ
EDWARD HERRING, Explaining Change in the Matt-Painted Pottery of Southern Italy. Cultural and social explanations for ceramic development from the 11th to the 4th centuries B.C., BAR International Series 722, 1998 (Oxford), 255 str., 176. slika.
- 207 KORNELIJA MINICHREITER
Kratice

Ranosrednjovjekovno groblje Zvonimirovo - *Veliko Polje*, prinos poznavanju bjelobrdske kulture u podravskom dijelu Slavonije

Der frühmittelalterliche Friedhof Zvonimirovo - Veliko Polje, ein Beitrag zu den Erkenntnissen über die Bjelobrado-Kultur in der slawonischen Podravina

Izvorni znanstveni rad
Srednjovjekovna arheologija

Original scientific paper
Mediaeval archaeology

UDK 904:5 (497.5 Zvonimirovo) "09/10"

Prof. dr. sc. ŽELJKO TOMIČIĆ

Institut za arheologiju

Ul. grada Vukovara 68

HR - 10000 Zagreb

Nakon kraćeg uvodnog osvrtu na arheološku kulturnu slojevitost prapovijesnog, antičkog i srednjovjekovnog razdoblja podravskog dijela međurječja Drave, Dunava i Save, autor donosi temeljne podatke o višegodišnjim istraživanjima koja provodi na nalazištima bjelobrdske kulture na sjeveru nekadašnje ranosrednjovjekovne Slavonije. U nastavku se autor osvrće na arheološki fundus ranosrednjovjekovnog rodovskog groblja na redove otkrivenog i istraživanog tijekom tri arheološke kampanje (1993.-1995.) na položaju Veliko polje kraj sela Zvonimirova u Virovitičko - podravskoj županiji. Na temelju dosad otkrivenog segmenta nekog većeg groblja provodi sažetu preliminarnu analizu njegovog pokretnog inventara. Autor prepoznaje kontinuitet pokopavanja unutar groblja u razdoblju od prije 950. do približno 1030. godine, tijekom uzastopnih faza pokopavanja, koje obuhvaćaju I. stupanj, odnosno početak II. stupnja bjelobrdske kulture. Ranosrednjovjekovno groblje Zvonimirovo-Veliko polje uklapa se u opću sliku bjelobrdske kulture na južnom obodu Karpatske kotline, a bogatstvom i raznolikošću grobnog inventara izdvaja se u skupinu najiskazljivijih nalazišta te srednjoeuropske kulturne manifestacije srednjovjekovlja.

Ozemlje današnje Virovitičko-podravске županije, odnosno podravski prostor Slavonije, predmetom je sustavnoga višegodišnjega znanstvenog interesa arheologije. Gustina registriranih arheoloških nalazišta svjedočanstvo je tisućljetnog naseljavanja toga dijela dravsko-dunavsko-savskog međurječja Republike Hrvatske. Promatran između vodotoka Drave na sjeveru i središnjega slavonskog gorja, Bilogore i Papuka na jugu, taj nizinski prostor iskazuje se kao stalna životna scena u vremenskoj vertikali, od neolitičkih poljodjelaca starčevačke kulture (Pepelana) (MINICHREITER, 1990., 17.-40.), preko, primjerice, nositelja kulture polja sa žarama (Virovitička grupa) (K. VINSKI-GASPARINI, 1973.; PAVIŠIĆ, 1991., 5.-16.; ISTA, 1992., 49.-62.). Potom tijekom antike, kada u zahvatu prirodne prometnice uz rijeku Dravu, Rimljani grade cestovnu komunikaciju Poetovio (Ptuj) - Mursa (Osijek), odnosno uz magistralu prema Sopianae (Pečuh), odgovarajuće aglomeracije Serotis (Virovitica ?) i Bolentio (Orešac) (NEMETH-ERLICH, 1986., 103.-106.). Prva svjedočanstva o ranom doseljavanju Slavena na prijelazu iz 6. u 7. stoljeće, otkrivena u okolici podravskoga sela Čadavice, istaknula su važnost toga dijela Slavonije tijekom hrvatskoga ranoga srednjeg vijeka (VINSKI, 1958., 27.-28.). O trajnom naseljavanju i uspostavi jasnih oblika organizacije prostora tijekom srednjovjekovlja, osim bogate toponimije i povijesnih pisanih vrela, svjedoče mnogo-

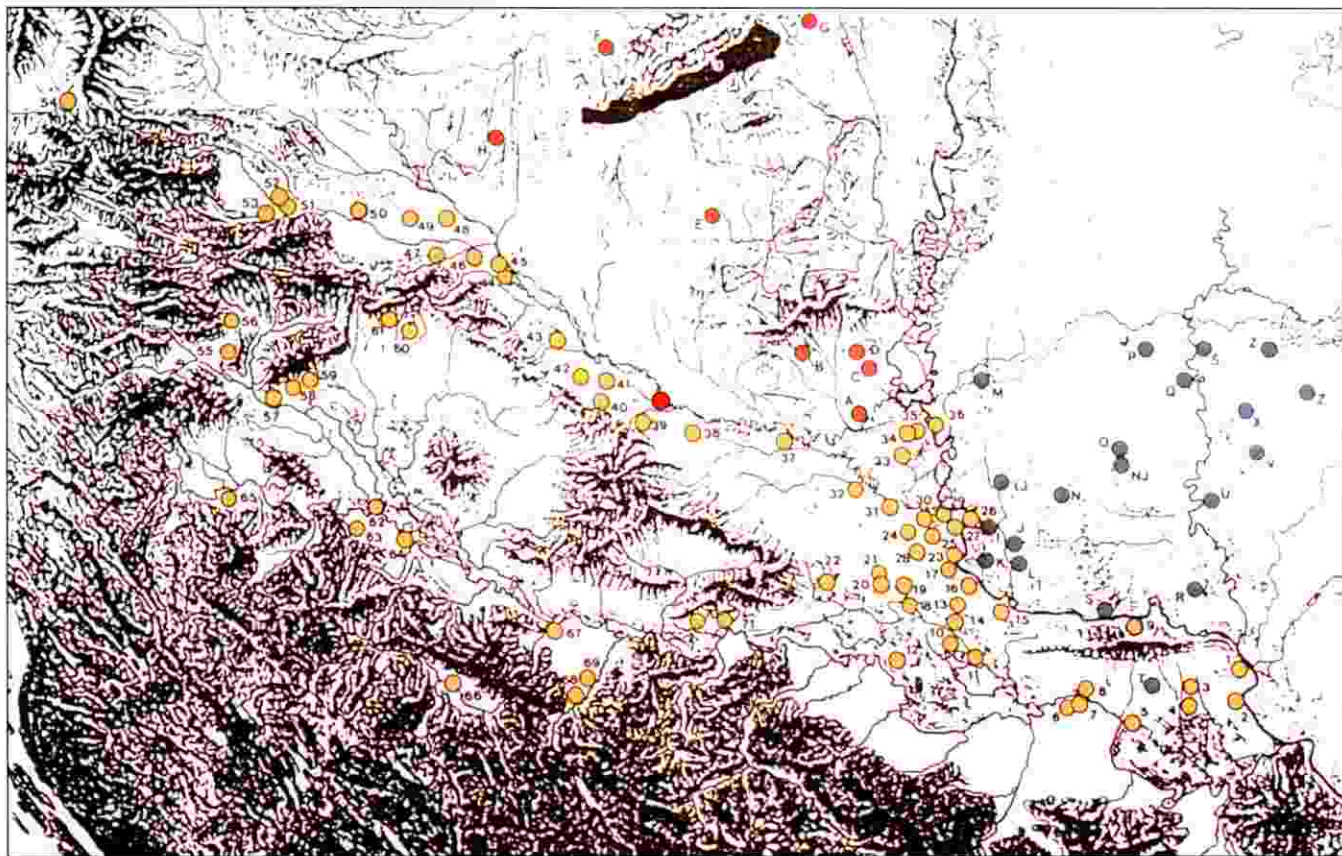
brojna nizinska gradišta, selišta, prometnice, ostave novca, crkvišta, groblja bjelobrdske kulture (TOMIČIĆ, 1990.; ISTI, 1994., 61.-64.), sjedišta arhidakona (Vaška, Gušće), posjedi viteških redova (DOBRONIĆ, 1986.) i velikih crkvenih redova Zapada, potom, zemljane građine na sjevernim obroncima Bilogore (*Turski grad* kraj Špišić Bukovice - Bakwa), kao i tvrđi kamenom zidani plemićki gradovi - burgovi, poput Voćin grada i grada Ružice u nepristupačnim šumovitim refugijalnim zonama sjevernog dijela Slavonije (TOMIČIĆ, 1994., 61.-62.). Na tome je bogatom arheološkom nasljeđu opravdano utemeljen interes arheologa, matične ustanove Gradskog muzeja iz Virovitice, odnosno Zavičajnog muzeja grada Slatine, te svojedobno stručnjaka Arheološkog muzeja u Zagrebu, odnosno pojedinih posebice zainteresiranih istraživača, kao i u novije vrijeme, tj. od 1988. godine, Instituta za arheologiju iz Zagreba, znanstveno-istraživačke ustanove Republike Hrvatske. Zajedničkim naporima i sustavnim nastojanjima postupno se proniče u bogatstvo slojevite prošlosti Virovitičko-podravске županije. Institut za arheologiju provodi na ozemlju te županije dio znanstvenoga programa trajne istraživačke djelatnosti, koji se odnosi, prije svega, na proučavanje arheološke topografije Virovitičko-podravске županije. Posebno mjesto pripada proučavanju prostora općine Suhopolje i grada Slatine, na kojima se ostvaruju zasebni pilot-projekti pod

nazivima: Arheološka topografija općine Suhopolje, odnosno Arheološka topografija područja grada Slatine.

U okviru tako osmišljenoga znanstvenog programa, koji se ostvaruje potporom: Ministarstva znanosti i tehnologije Republike Hrvatske, Virovitičko-podravске županije, Gradskoga poglavarstva grada Slatine, kao i, posebice, velikim razumijevanjem Poglavarstva općine Suhopolje, odnosno brojnih pokrovitelja i dragovoljaca, u razdoblju od godine 1988. do 1995. godine, provode se sustavna arheološka istraživanja. Svrha tih istraživanja nije samo puko dokazivanje postojanja arheoloških nalazišta iz prapovijesnoga, antičkog ili srednjovjekovnog razdoblja, već prije svega oblikovanje složene i slojevite slike o tome slavonskome prostoru, kao posebice važnoj kontaktnoj zoni koja povezuje Karpatsku kotlinu na sjeveru, s područjem južne Hrvatske na njezinom sredozemnom pročelju, odnosno istočnoalpski rub s Podunavljem.

ture u Hrvatskoj. Sukladno potpori niza pokrovitelja, kao i Ministarstva znanosti i tehnologije, organiziraju se u kontinuitetu od, zamalo, jednoga desetljeća, veoma uspješna arheološka istraživanja hrvatskoga ranog srednjovjekovlja (slika 1.). Istraživanja bjelobrdskih nalazišta počela su godine 1988. i 1989. pokusnim arheološkim iskopavanjem rodovskoga kosturnog groblja na redove, nedaleko sela Josipovo, ranije Čiganke u općini Sopje, sjeverno od grada Slatine (Tomičić, 1990., 85.-106.). Tijekom razdoblja 1993.-1995. obavljena su uspješna arheološka istraživanja kosturnog rodovskoga groblja na redove na položaju Veliko polje kraj Zvonimirova u općini Suhopolje (Tomičić, 1994., 61.-64.).

Arheološko nalazište na kojemu je otkriveno ranosrednjovjekovno kosturno groblje na redove bjelobrdskoga obilježja nalazi se s južne strane seoske ceste Zvonimirovo - Gačićte, na jugoistočnome obodu sela Zvonimirovo u općini Suhopo-

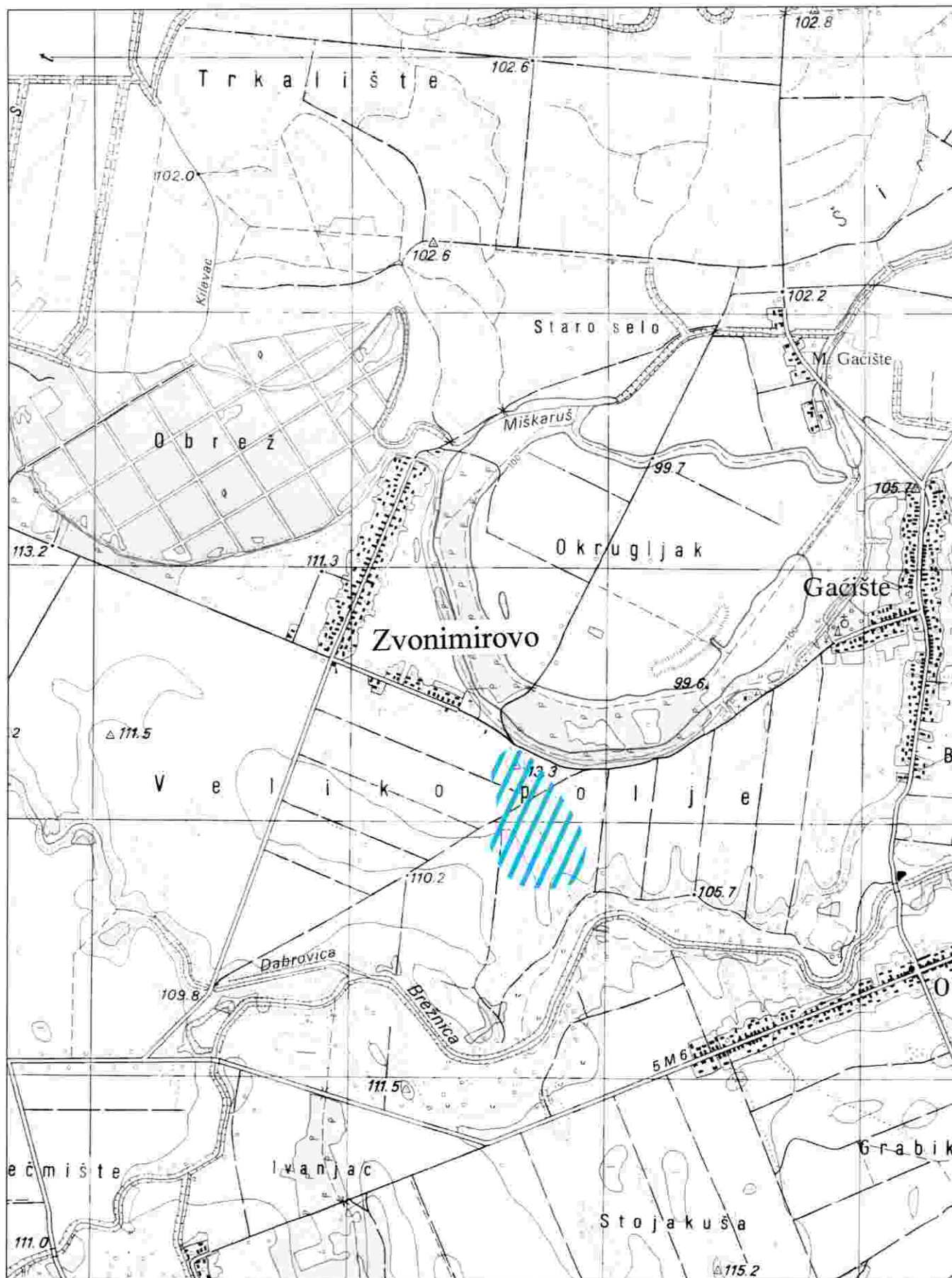
Slika 1. Zemljovid međurječja Drave, Dunava i Save i dijela Karpatske kotline s položajem groblja Zvonimirovo-Veliko polje i rasporedom važnijih nalazišta bjelobrdске kulture. Crtež: ŽELJKO TOMIČIĆ

Abb. 1. Landkarte des Zwischenstromgebietes der Drava, Donau und Save und eines Teils des Karpaten-Beckens mit der Lage des frühmittelalterlichen Gräberfelds Zvonimirovo-Veliko Polje und der Verteilung wichtiger Fundorte der Bjelobrdsko-Kultur. Zeichnung: ŽELJKO TOMIČIĆ

Tijekom prijašnjih arheoloških terenskih istraživanja jasno su naznačene izraženije zone naseljavanja u prapovijesnom razdoblju oko Pepelane u općini Suhopolje (MINICHREITER, 1990.; ISTA, 1990.), kao i obrisi velike antičke aglomeracije, vjerojatno Bolentio iz rimskih itinerara u selu Orešcu, također u općini Suhopolje (NEMETH-ERLICH, 1986.).

Godine 1988. otpočela su sustavna arheološka istraživanja srednjovjekovnoga razdoblja, koja se provode u okviru znanstvenoistraživačkoga projekta Instituta za arheologiju, Zagreb, pod nazivom: Geneza i kontinuitet bjelobrdске kul-

lje (slika 2.). Površinski nalazi ljudskih kostiju kao i pojedinačne ukrasne tvorevine, odnosno ulomci keramike iz mladeg željeznog doba, povremeno su otkriveni na oranicama poznatim u narodu pod nazivom *Veliko polje*. Ti su nalazi dokazivali postojanje, starijega nalazišta tzv. keltsko-latenske kulture kao i ranosrednjovjekovnoga kosturnog groblja s nakitnim tvorevinama primjerenim bjelobrdskom ukrasnome registru (slika 3.). Sa sjeverne strane seoske ceste, koja odvaja položaj *Veliko polje* od pješčare, u kojoj se obavlja povremeni iskop pijeska, tijekom ranijih terenskih obilazaka dokazano je, također,

Slika 2. Detalj zemljovida okolice sela Zvonimirova s položajem ranosrednjovjekovnog groblja Veliko polje. Mjerilo 1:25000. Crtež: VLASTA ŽINIĆ-JUSTIĆ, dipl. inž. arh.

Abb. 2 Detail der Landkarte mit der Umgebung des Dorfes Zvonimirovo mit der Lage des frühmittelalterlichen Gräberfelds Veliko Polje. Maßstab 1:25000. Zeichnung: VLASTA ŽINIĆ-JUSTIĆ, Dipl.-Ing.-Arch.

Slika 3. Slučajni nalazi prikupljeni do 1992. godine na površini oranica na Velikom polju kraj sela Zvonimirova. Snimio; HRVOJE JAMBREK

Abh. 3. Zufällige Funde, eingesammelt bis zum Jahr 1992 auf dem Ackerland Veliko Polje beim Dorf Zvonimirovo. Foto: HRVOJE JAMBREK

postojanje arheološkog nalazišta (MINICHREITER, 1986., 81.-98.). Riječ je o kosturnome groblju koje je prigodom amaterskog kopanja znatnim dijelom uništeno (slika 4.). Premda su tijekom tih nestručnih radova otkrivene grobne cjeline uglavnom razorene, u Gradski muzej Virovitice dospjeli su zanimljivi pokretni nalazi nakitnih tvorevina, koji su upućivali na postojanje segmenta nekoć znatno većega kosturnoga groblja. Vjerojatno položaji pješčare i *Veliko polje* tvore jedinstveno

kosturno groblje s dugotrajnim pokopavanjem, što će dakako, arheološkom metodologijom tijekom budućih istraživanja biti dokazano ili opovrgnuto.

Arheološka terenska istraživanja uslijedila su nakon što je 1992. godine, razumijevanjem gospođe Silviije Salajić, kustosa arheologa Gradskog muzeja u Virovitici, autor ovih redaka upozoren na nekolicinu pokretnih kovinskih nalaza, prikupljenih tijekom poljodjelskih radova na oranicama Drage Kojadina, zem-

Slika 4. Zvonimirovo - pješčara sjeverno od položaja *Veliko polje*. Kosturni ukopi otkriveni tijekom 1991.-1992. godine. Naknadno uništeni. Snimio; ŽELJKO TOMIČIĆ

Abh. 4. Zvonimirovo - Sandgrube nördlich vom Standort *Veliko Polje*. Skelettbestattungen, entdeckt 1991-1992. Nachträglich zerstört. Foto: ŽELJKO TOMIČIĆ

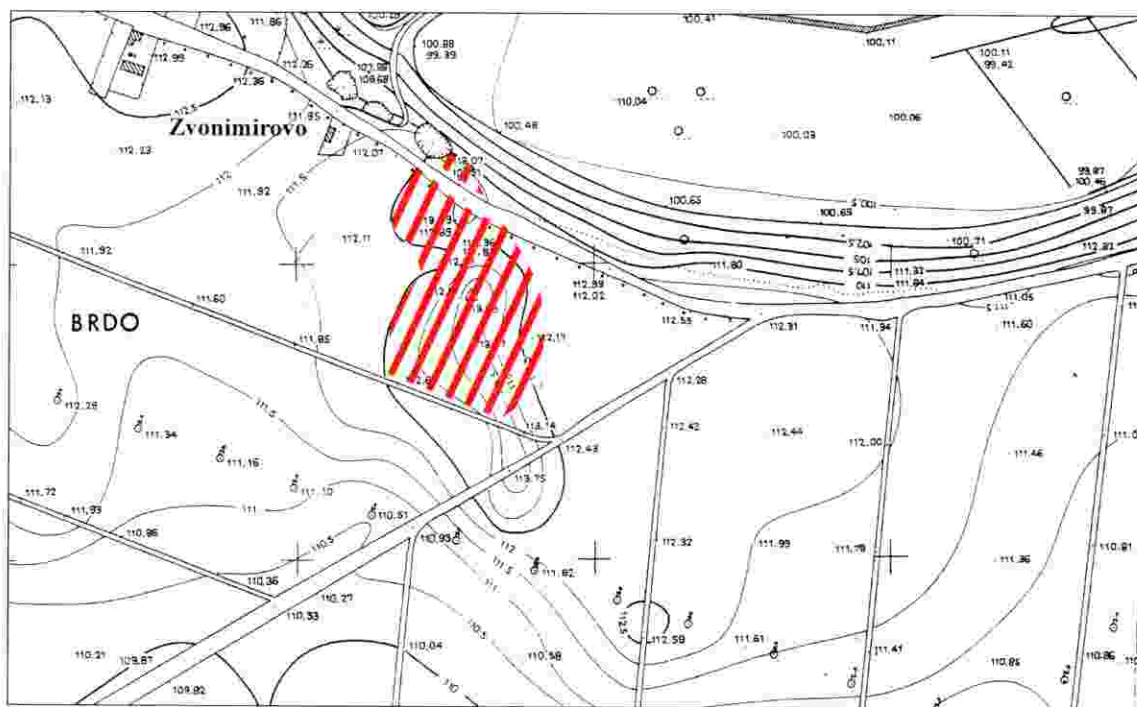
ljoradnika iz Zvonimirova (slika 3.).¹ Riječ je o karakterističnim nakitnim tvorevinama bjelobrdске kulture, koje je ralo pluga izoralo i na taj način pomoglo ubikaciji novoga srednjovjekovnog nalazišta. Naime, prikupljeni nakit jasno je upućivao na mogućnost postojanja rodovskoga kosturnog groblja bjelobrdске kulture. To je nalazište bilo ugroženo daljnjom obradom polja, pa ga je valjalo zaštititi preventivnim istraživanjem.

Zahvaljujući dragocjenoj potpori pokrovitelja istraživanja, "Poljoprivredi Suhopolje" i, posebice, razumijevanju tadašnjeg načelnika općine Suhopolje dr. Mije Fetta, Institut za arheologiju, Zagreb, u suradnji s Gradskim muzejom Virovitice, organizirao je kratkotrajna zaštitna arheološka iskopavanja na položaju *Veliko polje* (slika 5.).² Pokusna sondiranja poduzeta su tijekom ljeta 1993. godine na katastarskim česticama broj 1888. i 1898. k.o. Gacište, u privatnom posjedu Drage Kojadina, Zvonimirovo, kbr. 34. Arheološka kampanja, de facto prva etapa trogodišnjih istraživanja od 1993. do 1995. godine, počela je 23. lipnja i potrajala do 2. srpnja 1993. godine (slika 6.). O tim je prvim istraživanjima dano prethodno priopćenje (Tomčić, 1994., 61.-64.). Naknadnim istraživanjem tijekom ljeta 1994. i potom 1995. godine, pretražena je površina približno 140 m². Unutar zone obuhvaćene kontinuiranim iskopavanjem otkrivene su 23 grobne cjeline s kosturnim pokopavanjem, koje se pripisuju ranosred-

njovjekovnome groblju bjelobrdskoga kulturnog obilježja (T. 15.). Pored segmenta, nekoć znatno većeg srednjovjekovnoga kosturnog groblja, otkrivene su unutar zone iskopavnaja i tri grobne cjeline sa spaljenim kostima pokojnika. Groblje s ritusom incineracije, temeljom grobnoga inventara, može se veoma pouzdano pripisati nositeljima keltsko-latenske kulture, odnosno mladem željeznome dobu. Srednjovjekovno groblje bjelobrdске kulture obuhvaća grobne cjeline označene, na priloženom situacijskom planu, arapskim brojkama od 1. do 23., dok su grobovi mladega željeznog doba označeni velikim slovima A, B i C (T. 15.).

U istraživanom segmentu srednjovjekovnoga groblja otkriveno je šest redova relativno pravilnoga plitkog pokopavanja pokojnika u jednostavnu grobnu raku, bez vidljivih vanjskih obilježja. Grobne cjeline bile su orijentirane od zapada prema istoku, tj. glave pokojnika bile su izrijeком na zapadnoj strani s pogledom prema izlasku sunca. Prosječna dubina grobnih raka varirala je od 0,45 do 0,58 m. Veoma podrobna antropološka obrada osteoloških nalaza omogućila je temeljit uvid u spol, dob i patološke anomalije pokojnika ukopanih u groblju na položaju *Veliko polje* kraj Zvonimirova.³

U nastavku donosimo kataloški pregled grobnih cjelina koje su istraživane u razdoblju 1993.-1995. godine na položaju *Veliko polje* kraj sela Zvonimirova.

Slika 5. Detalj zemljovida s položajem ranosrednjovjekovnog groblja Zvonimirovo - *Veliko polje*. Mjerilo: 1:5000. Crtež: V. ŽINIĆ-JUSTIĆ, dipl. inž. arh.

Abb. 5. Detail der Landkarte mit der Lage des frühmittelalterlichen Gräberfelds Zvonimirovo-Veliko Polje. Maßstab 1:5000. Zeichnung: V. ŽINIĆ-JUSTIĆ, Dipl.-Ing.-Arch.

¹ Koristim prigodu da najljubaznije zahvalim kolegici SILVIJI SALAJIĆ, kustosu-arheologu Gradskog muzeja Suhopolje, koja mi je omogućila uvid u pokretne nalaze. Ti su nalazi bili poticaj kasnijim arheološkim kampanjama u razdoblju od 1993. do 1995. godine.

² Voditelj istraživanja bio je u ime Instituta za arheologiju, Zagreb, prof. dr. sc. ŽELJKO TOMIČIĆ, sa suradnicima - SILVIJA SALAJIĆ, prof. arheologije i kustos Gradskog muzeja Virovitice, a u arheološkim radovima sudjelovali su povremeno asistenti Instituta za arheologiju: mr. sc. IVANČICA PAVIŠIĆ, mr. sc. JADRANKA BOLJUNČIĆ, antropolog i mr. sc. TAJANA SEKELI-IVANČAN, znanstveni novak, studenti arheolo-

gije IVAN JENGIĆ i NATAŠA POKUPČIĆ, odnosno dragovoljci TINO IVANEŠIĆ i IVAN ŠVARC. Analizu paleozooloških osteoloških nalaza obavila je dr. sc. VESNA MALEZ, znanstveni suradnik Zavoda za paleontologiju i geologiju kvartara HAZU. Restauriranje pokretnih nalaza obavio je NIKOLA ERLICH, Geodetske usluge obavljali su: BRANKO VILOVIĆ i VILIM MIŠAK, diplomirani inženjeri geodezije iz Virovitice.

³ Antropološki obradu kosturnih nalaza iz srednjovjekovnog groblja na položaju *Veliko polje* podrobno je obavila mr. sc. JADRANKA BOLJUNČIĆ, asistent-antropolog Instituta za arheologiju. Zahvaljujemo na uspješnoj interdisciplinarnoj suradnji.

Slika 6. Pogled na ranosrednjovjekovno groblje na položaju *Veliko polje* tijekom arheoloških iskopavanja 1993. godine. Snimio: Ž. T.

Abb. 6. Aussicht des frühmittelalterlichen Gräberfelds Zvonimirovo-Veliko Polje während der archäologischen Ausgrabungen im Jahr 1993. Foto: Ž.T.

KATALOG GROBNIH CJELINA S POKRETNIM NALAZIMA

Grobna cjelina 1. (T. 1, 1.)

Blok: B/C-4 (25. 6. 1993.). Grob ukopan u eolski pijesak. Raka nije prepoznatljiva. Dubina ukopa oko 0,35 m. Ženski kostur položen na leđa, ispružen. Podlaktice u karlici. Orijentacija: I-Z. Prilozi: Lijevani brončani prsten (tip 31.), tri srebrne karičice sa S-petljom (tip I.).

Lit.: Tomić, 1994., 63.

Grobna cjelina 3. (T. 1, 2.)

Blok: C/D-6 (26. 6. 1993.). Grob ukopan u eolski pijesak. Raka nije prepoznatljiva. Dubina ukopa oko 0,42 m. Ženski kostur položen na leđa, ispružen. Podlaktice na trbuhu. Orijentacija: I-Z. Prilozi: 9 komada srebrnih karičica sa S-petljom (tip I.), jednostavna srebrna karičica rastavljenih krajeva (tip 13.), lijevani prsten iz srebra i kositra (tip 31.); brončano puca s ušicom (tip 11. a).

Lit.: Tomić, 1994., 63.

Grobna cjelina 4. (T. 2.; T. 3.)

Blok: C/D-5 (27. 6. 1993.). Grob ukopan u sloj eolskog pijeska. Raka nije prepoznatljiva. Dubina ukopa oko 0,42 m. Ženski kostur položen na leđa, ispružen. Podlaktice u karlici. Orijentacija: I-Z. Prilozi: ogrlica (niska) od kauri-pužića,

valjkastih tročlanih perla s omotačem od srebrnih listića i perlica od puhanog stakla (tip 39.-40.), luksuzni srebrni prsten ukrašen u tehnici granulacije i filigrana (tip 38. a), rustična lijevana srebrna inačica volinjske naušnice (tip 17. b), šest srebrnih karičica sa S-petljom (tip I.), dva srebrna puca (tip 11. a).

Grobna cjelina 5. (T. 4, 1.)

Blok: E-6/7 (1993. godine je otkriven ali je istražen 20. 7. 1995. godine). Grob ukopan u sloj eolskog pijeska. Raka nije prepoznatljiva. Dubina ukopa oko 0,70 m. Kostur žene položen na leđa, ispružen. Oštećen. Orijentacija: I-Z. Prilozi: srebrna i brončana karičica sa S-petljom (tip I., 13.), lijevani prsten iz bronce (tip 31.) i lijevani srebrni prsten rastavljenih krajeva (tip 22.).

Grobna cjelina 9. (T. 5.)

Blok: C/D-2/3 (25. 7. 1994.). Grob ukopan u sloj eolskog pijeska. Raka nije prepoznatljiva. Dubina ukopa oko 0,50 m. Ženski kostur položen na leđa, ispružen. Oštećene kosti podlaktice. Orijentacija: I-Z. Prilozi: osam primjeraka dvočlanih srečolikih privjesaka iz pokositrene bronce (tip 9. a, ogrlica tip 42. a), komadić tekstilne vrpce od ogrlice, šest primjeraka srebrnih rustično lijevanih volinjskih i grozdolikih naušnica (tip 17. b, tip 14. a), brončani lijevani prsten (tip 31.), dvije srebrne karičice sa S-petljom (tip I.).

Grobna cjelina 10. (T. 4, 2.)

Blok: C-3/4 (2. 8. 1994.). Grob ukopan u sloj eolskog pijeska. Raka nije prepoznatljiva. Dubina ukopa oko 0,40 m. Ženski kostur položen na leđa, ispružen. Jako oštećen. Podlaktice oštećene. Orijehtacija: I-Z. Prilozi: dvije srebrne karičice rastavljenih krajeva (tip 13.), jedan dvočlani sreoliki privjesak iz srebra (tip 9. a).

Grobna cjelina 12. (T. 6, 1.)

Blok: C/D-1 (5. 8. 1994.). Grob ukopan u sloj eolskog pijeska. Raka nije prepoznatljiva. Dubina ukopa 0,55 m. Kostur djeteta/djevojčice položen na leđa, ispružen. Podlaktice oštećene. Orijehtacija: I-Z. Prilozi: dvije karičice sa S-petljom od pokositrene bronce i srebra s broncom (tip 1.), dvije karičice rastavljenih krajeva iz pokositrene bronce i srebra s broncom (tip 13.), lijevani prsten iz pokositrene bronce (tip 34. b).

Grobna cjelina 13. (T. 6, 2.)

Blok: C/D-2 (27. 7. 1994.). Grob ukopan u sloj eolskog pijeska. Raka nije prepoznatljiva. Dubina ukopa oko 0,40 m. Kostur žene položen na leđa, ispružen. Podlaktice u karlici. Orijehtacija: I-Z. Prilozi: tri lijevana prstena iz srebra s dodatkom bronce, kositra, pokositrene bronce i srebra (tip 34. b), četiri karičice sa S-petljom iz srebra s dodatkom bronce (tip 1.).

Grobna cjelina 14. (T. 7, 1.)

Blok: A/B-2 (5. 8. 1994.). Grob ukopan u sloj eolskog pijeska. Raka nije prepoznatljiva. Dubina ukopa oko 0,35 m. Kostur žene položen na leđa, ispružen. Podlaktice i trup jako oštećeni ralom pluga. Orijehtacija: I-Z. Prilozi: četiri brončane karičice sa S-petljom (tip 1.).

Grobna cjelina 15. (T. 7, 2.)

Blok: E/A-6 (5. 8. 1994.). Grob ukopan u sloj eolskog pijeska. Raka nije prepoznatljiva. Dubina ukopa oko 0,55 m. Kostur žene položen na leđa, ispružen. Podlaktice u karlici. Orijehtacija: I-Z. Prilozi: sedam karičica iz srebra s broncom sa S-petljom (tip 1.).

Grobna cjelina 16.

Blok: A/B-6 (27. 7. 1995.). Grob ukopan u sloj eolskog pijeska. Raka nije prepoznatljiva. Dubina ukopa oko 0,70 m. Kostur muškarca položen na leđa, ispružen. Podlaktice u karlici. Orijehtacija: I-Z. Prilozi: lijevani prsten iz bronce s kositrom (tip 31.).

Grobna cjelina 17. (T. 8, 1 i 2; T. 11, 1-3.)

Blok: A/B-7 (18. 7. 1995.). Grob ukopan u sloj eolskog pijeska. Raka nije prepoznatljiva. Dubina ukopa oko 0,60 m. Kostur žene položen na leđa, ispružen. Jako oštećen. Podlaktice u karlici. Orijehtacija: I-Z. Prilozi: dvije srebrne luksuzne grozdolike naušnice volinjskog tipa radene u tehnici granulacije i filigrana (tip 17. a), sedam lijevanih srebrnih rustičnih inačica grozdolikih naušnica volinjskog tipa (tip 17. b), ogrlica od 639 perlica iz puhanog stakla (tip 40.), srebrni luksuzni prsten raden u tehnici granulacije i filigrana (tip 38. a), srebrni prsten od trostruke uplete-

ne žice (tip 30.), dva lijevana brončana puceta s ušicom (tip 11. a i 11. b).

Grobna cjelina 19. (T. 9, 1.; T. 11, 4.)

Blok: C-5 (24. 7. 1995.). Grob ukopan u sloj eolskog pijeska. Raka nije prepoznatljiva. Dubina ukopa oko 0,20 m. Kostur žene položen na leđa, ispružen. Jako oštećen. Orijehtacija: I-Z. Prilozi: dvije srebrne luksuzne grozdolike naušnice volinjskoga tipa radene u tehnici granulacije i filigrana (tip 17. a), dvije srebrne rustikalne grozdolike naušnice volinjskoga tipa (17. b), dvije srebrne češeraste-lunulaste lijevane naušnice (tip 15. b), dvije srebrne karičice sa S-petljom (tip 1.), lijevani brončani prsten (tip 31.), lijevani kositreni prsten (tip 34. b).

Grobna cjelina 20. (T. 9, 2.)

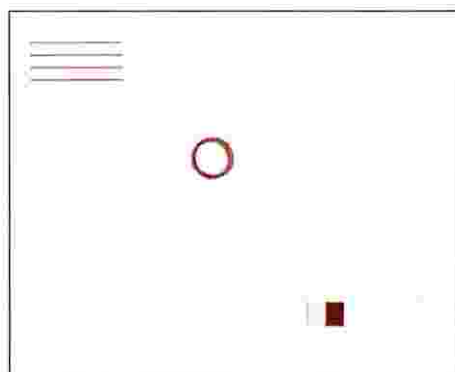
Blok: A/B-4/5 (28. 7. 1995.). Grob ukopan u sloj eolskog pijeska. Raka nije prepoznatljiva. Dubina ukopa oko 0,55 m. Kostur žene položen na leđa, ispružen. Oštećen. Orijehtacija: I-Z. Prilozi: deset srebrnih karičica sa S-petljom (tip 1.).

Grobna cjelina 21. (T. 10.)

Blok: C-5/6 (24. 7. 1995.). Grob ukopan u sloj eolskog pijeska. Raka nije prepoznatljiva. Dubina ukopa oko 0,45 m. Kostur žene položen na leđa, ispružen. Jako oštećen. Orijehtacija: I-Z. Prilozi: tri brončane karičice sa S-petljom (tip 1.), pet brončanih lijevanih češerastih naušnica (tip 15. c), jedan komadić tekstila, ogrlica od perlica iz puhanog stakla (tip 40.), dva brončana praporca (tip 10. a).

Grobna cjelina 22. (slika 7.)

Blok: C-5 (29. 7. 1995.). Grob ukopan u sloj eolskog pijeska. Raka nije prepoznatljiva. Dubina ukopa oko 0,57 m. Kostur vjerojatno muškarca položen na leđa, ispružen. Jako oštećen. Orijehtacija: I-Z. Prilozi: lijevani brončani prsten (tip 31.).

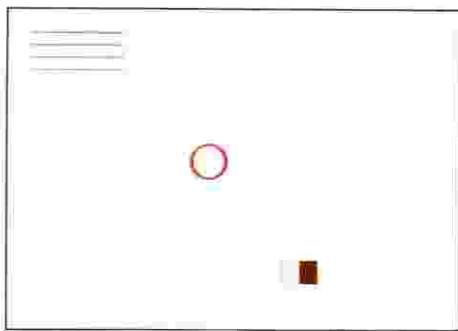

Slika 7. Zvonimirovo - Veliko polje, grobna cjelina 22. Snimio: H. J.

Abh. 7. Zvonimirovo - Veliko Polje, Grabanlage 22. Foto: H. J.

Grobna cjelina 23. (slika 8.)

Blok: B-5 (19. 7. 1995.). Grob ukopan u eolski pijesak. Raka nije prepoznatljiva. Dubina ukopa oko 0,60 m. Kostur vjerojatno muškarca položen na leđa, ispružen. Oštećen. Orijehtacija: I-Z. Prilozi: lijevani prsten iz bronce s primjesom kositra (tip 34. b).

Slika 8. Zvonimirovo - Veliko polje, grobna cjelina 23. Snimio: H. J.

Abb. 8. Zvonimirovo - Veliko Polje, Grabanlage 23. Foto: H.J.

U inventaru istraženih grobnih cjelina, posebice ženskih jedinki, otkriveni su relativno brojni nalazi u funkciji grobnih priloga. Bogatstvo nalaza pokazalo je, nakon provedene detaljne tipološke analize, jasniji relativno - kronološki položaj groblja Zvonimirovo - Veliko polje unutar bjelobrdskoga kulturnog kompleksa (T. 13.; T. 14.). Među nakitnim tvorevinama, otkrivenim u čak 17 od ukupno 23 istražene grobne cjeline (T. 12.), nailazilo se na ukrase oglavljaja: jednostavne srebrne karičice (tip 13.), srebrne i brončane karičice sa S-petljom (tip I.), luksuzne srebrne grozdolike naušnice tzv. volinjskog tipa, izrađene u tehnici granulacije i filigrana (tip 17. a) i njihove lijevane rustikalne inačice (tip 17. b), potom lijevane češeraste-lunulaste naušnice (tip 15. b), odnosno lijevane češeraste naušnice (tip 15. c). Pored standardnih tipova ogrlica od jednostavnih perlica iz puhanog stakla ili gline (tip 40.), javljaju se valjkaste tročlane perle s omotaninim srebrnim listićima (tip 39.), zatim ogrlica od lijevanih dvočlanih srcolikih privjesaka (tip 9. a) s očuvanim djelićem tekstilne trake. Javljaju se i poneka lijevana puceta (tip 11. a i 1. b), odnosno praporci tipa 10.a. Između raznih inačica prstena razlikuju se: lijevani primjerci (tip 22., tip 31., tip 34. b), potom od upletene trostruke srebrne žice (tip 30.), kao i dva primjerka luksuznih srebrnih prstena, izrađenih u tehnici filigrana i granulacije (tip 38. a).

Sedamnaest od sveukupno 23 dosad istraženih grobnih cjelina ranosrednjovjekovnog groblja na Velikom polju kraj Zvonimirova sadržavalo je grobni inventar koji je omogućio oblikovanje prve slike horizontalne stratigrafije nalazišta (T. 12.). Naime, analiza pojedinih skupina nalaza omogućila je stvaranje osnove za tipološko-kronološku tabelu groblja Zvonimirovo-Veliko polje (T. 13.). U spomenutih 17 grobnih cjelina dokazali smo pojavu, zasad, dvadeset skupina predmeta, koje su karakteristične za oblikovni registar bjelobrdskog kulturnog kruga. Sukladno rezultatima do kojih je svojedobno, prigodom analiziranja velikih kosturnih grobalja u Transdanubiji, došao J. GIESLER (GIESLER, 1981.), kao i našem vrednovanju dvadesetak grobalja bjelobrdske kulture u međurječju Drave, Dunava i Save (TOMIČIĆ, 1990./1992., 111.-189.; ISTI, 1991., 95.-148.; ISTI, 1992., 113.-130.; ISTI, 1993., 543.-579.), uspjeli smo izdvojiti nalaze, odnosno grobne cjeline koji su odredili moguće vremenske okvire pokopavanja na groblju Zvonimirovo - Veliko polje. Ujedno su se mogle naslutiti i vjero-

jatne faze pokopavanja u groblju. Prigodom analize poslužili smo se uobičajenom Gieslerovom tipološkom raščlambom (GIESLER, 1981., T. 1.-T. 4.).

Našu analizu grobnog inventara započinjemo skupinom predmeta koji predstavljaju, zasad, vjerojatno najstarije nalaze bjelobrdske kulture otkrivene na položaju Veliko polje kraj Zvonimirova. Tu skupinu tvore: karičice rastavljenih krajeva, prema Gieslerovoj tipološkoj podjeli (tip 13.), karičice sa petljom nalik slovu S (tip I.), lijevani prsteni rastavljenih krajeva (tip 22.), odnosno raznolika puceta (tip 10. a, tip 11. a i tip 11. b). Navedene su skupine nakitnih tvorevina, kao i dijelova odjeće predstavljale inventar grobnih cjelina broj 3., 5. i 10. Te se tvorevine, prema analogijama sa bjelobrdskih nalazišta u međurječju Drave, Dunava i Save, posebice sa nalazišta Petoševci-Bagruša I.-II., Vukovar-Lijeva bara I., Bijelo Brdo faza I., Ptuj-Grad I., pojavljuju tijekom tzv. prijelazne faze (900./950.-965.) prema našoj kronološkoj podjeli (TOMIČIĆ, 1992., 121., Tab. 6.), odnosno tijekom tzv. staromadarske faze i faze prijelaznih oblika prema Gieslerovoj apsolutno-kronološkoj shemi (GIESLER, 1981., 88.-94., Tab. 53., 1, 2). Tu je najraniju fazu Giesler smjestio u razdoblje nešto prije 950., pa do približno oko 965. godine. Navedene se ukrasne tvorevine iz najranije (prijelazne) faze susreću u groblju kraj sela Zvonimirova djelomično i tijekom rane faze I. stupnja bjelobrdske kulture, koja obuhvaća razdoblje 965.-995. godine (GIESLER, 1981., T. 53., 1, 2; TOMIČIĆ, 1992., 121., Tab. 6.). Tipološko-kronološka tablica pokazuje zorno položaj navedene najstarije skupine predmeta u groblju Zvonimirovo - Veliko polje (T. 13.). To je, da se podsjetimo, doba vladavine starohrvatskog kneza Mutimira (892.-910.), odnosno kraljeva Tomislava (910.-928.), potom Trpimira II. (928.-935.), Miroslava (945.-949.) i Mihajla Krešimira II. (949.-969.). Na prostoru sjeverno od rijeke Drave tada vlada staromadžarski knez Taxony iz roda Arpadovića (947.-972.). Bizantskim Carstvom u to doba vladaju car Konstantin VII. Porfirogenet (913.-956.), odnosno Roman II. i Nikefor, a Njemačkim Carstvom Henrik I. (919.-936.) i Oton I. (936.-973.).

Nešto su mladi nalazi, također nakitne tvorevine bjelobrdskog obilježja, otkriveni u grobnim cjelinama broj 14., 15., 16., 20., 21. i 22. Riječ je o karičicama s petljom nalik slovu S (tip I.), lijevanim prstenima (tip 31.), luksuznim srebrnim prstenima ukrašenim u tehnici granulacije i filigrana (tip 38. a) i lijevanim naušnicama, vjerojatno inačici grozdolike (tip 14. a), odnosno također lijevanim češerastim primjercima (tip 15. c). Toj skupini pripadaju i niske od kauri-pužića, valjkastih tročlanih perla s omotačem od srebrnih listića i perlica od puhanog stakla (tipa 39. - 40.), odnosno od dvočlanih srcolikih privjesaka. Prema Gieslerovom prijedlogu pojedinačni su primjerci dvočlanih srcolikih privjesaka označeni kao tip 9. a, dok su prema našem prijedlogu ti privjesci često dijelovi ogrlica, kako to dokazuju nalazi u međurječju, pa smo ih označili kao tip 42. a (T. 5.). Ne ulazeći na ovom mjestu u dublje analize, možemo ipak dokazati, kako analogne bjelobrdske nalaze navedenih nakitnih tvorevina susrećemo u grobljima Vukovar-Lijeva bara II., Bijelom Brdu II., Mahovljanima II., Ptuj-Grad II., Gomjenici II., Kloštru Podravskom, Svinjarevcima, Mrsunjskom Lugu, Velikom Bukovcu i Mačvanskoj Mitrovici (GIESLER, 1981.,

T. 53., 1, 2; Tomić, 1992., 121.-122., T. 6.). Navedene faze pokopavanja u spomenutim bjelobrdskim grobljima odgovaraju Gieslerovoj ranoj fazi I. stupnja bjelobrdske kulture, tj. približno razdoblju od 965.-995. godine. Premda su se Gieslerova vrednovanja odnosila poglavito na velika bjelobrdska groblja u susjednoj Transdanubiji (GIESLER, 1981., 145., T. 53., 1, 2), naše su analize bjelobrdskih nalazišta u međuriječju Drave, Dunava i Save potvrdile predloženu Gieslerovu kronološku raščlambu (Tomić, 1992., 121.-122., T. 6., T. 8.). Na tipologijsko-kronologijskoj tabeli groblja Zvonimirovo-Veliko polje (T. 13.) vidljivo je, kako je rana faza I. stupnja bjelobrdske kulture, koja obuhvaća razdoblje od 965.-995. godine, obilježena vladavinom starohrvatskog kralja Stjepana Držislava (969.-997.), potom staromadžarskog kneza Geze (972.-997.), odnosno bizantskog cara Bazilija II. (976.-1025.), kao i njemačkih careva Otona I., Otona II. i Otona III., tj. do 1002. godine.

Pojava luksuznih srebrnih inačica prstena tipa 38.a, ukrašenih granulacijom i filigranom u inventaru grobnih cjelina broj 4. (T. 2.) i 16. (T. 11., 3.) od posebne je važnosti za proučavanje kronologijskog položaja te posebice zanimljive nakitne skupine. U grobnoj cjelini broj 4. prsten tipa 38. a otkriven je u kombinaciji s niskom od kauri-pužića, valjkastih perla s omotačem od srebrnih listića i perlica od puhanog stakla (tip 39.-40.), rustično lijevanom srebrnom inačicom volinjske naušnice (tip 17. b), velikoformatnim srebrnim karičicama sa S-petljom (tip I.) i 2 srebrna puceta (tip 11. a). U veoma bogatom inventaru grobne cjeline broj 17 prsten tipa 38. a pojavljuje se u kombinaciji s luksuznim naušnicama tipa 17. a, odnosno njihovim rustikalnim inačicama (17. b), ogrlicom tipa 40., brončanim pucetima tipa 11. a i 11. b, kao i srebrnim prstenom od trostruke upletene žice (tip 30.).

Temeljem gustine nalaza prstena tipa 38. a, kao i lijevanih grozdolikih naušnica raznih inačica (tip 14., 15., 16., 17. b), upravo na ovdje promatranom prostoru južnog oboda Karpatske kotline, Giesler je, čini se s punim pravom, pretpostavio ishodište spomenutim nakitnim skupinama bjelobrdske kulturnog kompleksa na području Bizantskog Carstva, odnosno u radionicama pod utjecajem bizantskog kulturnog kruga (GIESLER, 1981., 111.-112.). Na taj se način nadovezao i na ranija razmišljanja Vinskog u svezi sa postojanjem domaćih radionica nakita pod utjecajem središta zlatarstva koja su proizvodila u bizantskoj tradiciji (VINSKI, 1970., 45.-91.). Pojavu prstena tipa 38. Giesler je smjestio u vremenski okvir od oko 965. do oko 1060. godine (GIESLER, 1981., Tab. 4., Tab. 53., 1, 2). To bi, dakako, odgovaralo cjelovitom I. stupnju bjelobrdske kulture. Ipak, luksuzne inačice, tj. prsteni tipa 38. a, rađeni u tehnici granulacije i filigrana, jamačno su stariji i predstavljaju prototipove iz kojih su se kasnije razvili posebice omiljeni pojednostavljeni primjerci koje je Giesler označio kao tip 38. b. Našim je kartiranjem prstena tipa 38. a dokazana pojava tog ukrasnog oblika na 9 nalazišta u međuriječju Drave, Dunava i Save, dok se inačice 38. b pojavljuju na 5 nalazišta.

Nekolicina grobnih cjelina (12., 13. i 23.) sadržavala je u grobnom inventaru potpuno novu nakitnu tvorevinu. Riječ je o pojavi lijevanih, brončanih a često i kositrenih, odnosno pokositrenih prstena istaknutog valovitog središnjeg grebe-

na. Prema Gieslerovoj tipologijskoj podjeli ta inačica prstena nosi tipologijsku oznaku 34. b. Premda se u inventaru pokojnika prsteni te inačice pojavljuju pojedinačno, kako to pokazuju primjeri iz grobnih cjelina broj 12 i 23, ipak ih u jednom slučaju, tj. u grobnoj cjelini 13., susrećemo u čak tri primjerka. Jedan je lijevani prsten iz srebra s dodatkom bronce, drugi iz kositra, a treći iz pokositrene bronce i srebra. Pojava novog ukrasnog oblika prstena u grobnom inventaru potvrđuje pojavu nove mode i novog ukusa, pa na taj način i nove faze pokopavanja na rodovskom groblju kraj sela Zvonimirova. Ta je nakitna tvorevina unutar međuriječja Drave, Dunava i Save otkrivena u bjelobrdskim grobljima Vukovar-Lijeva bara III., Bijelom Brdu faza III., Gomjenici III., Ptuj-Grad III., Josipovu (Ciganki) I., Tučiću-Junuzovcima, Zagrebu-Kaptolu, Mahovljanima III., Svetim Gorama nad Sutlom, Spodnjoj Hajdini, Središću ob Dravi, Kloštru Podravskom, Velikom Bukovcu, Majs III., Svinjarevcima, Mrsunjskom Lugu, Sv. Jurju u Trnju, Mačvanskoj Mitrovici i dr.

Posebnu pak novost u inventaru groblja na položaju *Veliko polje* kraj Zvonimirova predstavlja pojava prekrasnih luksuznih srebrnih granuliranih i filigranom ukrašenih grozdolikih naušnica volinjskog tipa 17. a, odnosno njihovih srebrnih lijevanih rustikalnih inačica (tip 17. b). Ponekad, uz nove primjerke nakita, nailazimo još i na starije oblike lijevanih naušnica, zacijselo zadržanih u uporabi iz prethodne faze. Tako se u grobnoj cjelini broj 9 javlja inačica grozdolike lijevane naušnice tipa 14. a, dok u grobnoj cjelini broj 19 susrećemo par srebrnih češerasto-lunulastih lijevanih naušnica tipa 15. b.

Naušnicama, uvjetno nazvanim volinjskim, odnosno tipu 17. a, kao i rustikalnoj lijevanoj inačici poznatoj kao tip 17. b, posvetit ćemo posebnu pozornost na drugom mjestu. Ovom prigodom valja, međutim, konstatirati kako su luksuzne naušnice tipa 17. a otkrivene u rodovskom groblju kraj sela Zvonimirova u dvije grobne cjeline, 17. i 19., u kombinaciji s rustikalnim lijevanim srebrnim inačicama tipa 17. b. Dakle, ondje su one sinkrone, što je posebice dragocjen podatak. U daljnje dvije grobne cjeline (4. i 9.) pojavljuju se lijevane naušnice tipa 17. b samostalno. Naša su kartiranja naušnica tipa 17. a na prostoru dravsko-savskog međuriječja dokazala njihovu pojavu u inventaru sedam nalazišta, raspoređenih od Surduka u istočnom dijelu Srijema, do Velikog Bukovca na zapadu. Zvonimirovo - *Veliko polje* novo je nalazište te osebujne ukrasne tvorevine. Uz to, što je posebice važno, ondje se pojavljuju 4 primjerka u pouzdanom kronologijskom položaju i odnosu. Nasuprot luksuznim inačicama naušnica tipa 17. a, kartirali smo u međuriječju čak 18 nalazišta rustikalne inačice tipa 17. b. Rustikalne se naušnice tipa 17. b pojavljuju od Vukovara na istoku međuriječja Drave, Dunava i Save, do Slovenj-Gradeca na sjeverozapadu. Tom popisu valja također pridružiti novo nalazište na *Velikom polju* kraj Zvonimirova u kojem je unutar inventara istraživanih grobnih cjelina otkriveno 14 primjeraka naušnica tipa 17. b.

Pojava novih osebujnih ukrasnih tvorevina naušnica tipa 17. a i 17. b, kao i novog oblika lijevanog prstena tipa 34. b, naznačili su novu fazu pokopavanja na položaju ranosrednjo-vjekovnog groblja na *Velikom polju*. Tu je pojavu novih nakitnih tvorevina, posebice prstena tipa 34. b, J. Giesler označio kao novu fazu bjelobrdske kulture, točnije kao svršetak

I. stupnja bjelobrdске kulture (GIESLER, 1981., T. 53., 1, 2). Prema našoj podjeli, koja se temelji na analizi bjelobrdskog fundusa u dravsko-savskom međurječju, spomenute nakitne tvorevine pripadaju kasnoj fazi I. stupnja bjelobrdске kulture (TOMIČIĆ, 1992., 122., Tab. 8.). Gieslerova je podjela odredila relativno precizan vremenski okvir unutar kojega se manifestira pojava novih ukrasnih skupina. To je razdoblje od oko 995.-1030. godine. Posebice je zanimljivo što se taj vremenski okvir poklapa s vladavinom starohrvatskih kraljeva Svetislava Surinje (995.-1000.), odnosno Mihajla Krešimira III. (1000./1019.-1030.). U Veneciji je u to doba dužd Petar II. Orseolo (991.-1000.). Na ugarskom prijestolju je prvi kralj Stjepan I. Sveti (997.-1038.), a na bizantskom car Bazilije II. (976.-1025.).

U inventaru grobne cjeline broj 19 (T. 10., 1), pored grozdolikih naušnica tipa 17.a, odnosno tipa 17. b, potom karičica sa S-petljom i prstena tipa 31. i tipa 34.b, otkrivena su i dva lijepa primjerka srebrnih lijevanih češerasto-lunulastih naušnica (T. 11., 4.). Riječ je o inačici lijevanih naušnica koje Giesler označio kao tip 15. b i datirao u ranu fazu I. stupnja bjelobrdске kulture, tj. od približno 950.-1030. godine (GIESLER, 1981., Abb. 14, 10, Tafel 3., Tafel 53., 1, 2).

U grobnoj cjelini broj 19 iz Zvonimirova te su naušnice, zacijelo, prenesene iz prethodne faze pokopavanja na rodovskom kosturnom groblju.

Gieslerova su kartiranja tipa 15. b dokazala pojavu te zanimljive inačice, kao i većine lijevanih grozdolikih naušnica, primjerenih bjelobrdskom kulturnom krugu, na prostoru južno od Drave i Dunava (GIESLER, 1981., 165.-166., Taf. 51, 2). Naša su kartiranja naušnica tipa 15. b dokazala njihov raspored, zasad, samo na dva nalazišta uz rijeku Savu, tj. u Mačvanskoj Mitrovici i Tučićima (Junuzovcima) (TOMIČIĆ, 1989., 417., T. 186.). Već su ranije S. Ercegović i D. Jelovina upozorili na nalaz jednog primjerka te inačice naušnice iz starohrvatskog groblja na položaju Mešine u selu Plavno kraj Knina (ERCEGOVIĆ, 1975., 180., T. I., 6; JELOVINA, 1976., T. LXXI., 11). U sva tri spomenuta slučaja ne raspoložemo pouzdanim kronološkim položajem te osebujne nakitne tvorevine. Stoga smo posegnuli za analognim nalazima iz susjednog nam prostora Mađarske. U velikom groblju na položaju Cseres kraj sela Halimba sjeverno od Blatnog jezera u inventaru grobne cjeline broj 859., pored jednostavnih srebrnih karičica (tip 13.), prstena tipa 20., lijevanih puceta (tip 11.), ogrlice tipa 39.-40., srebrne aplikе, dva primjerka ukrasa za perčine, dva bušena očnjaka životinja, otkriven je i par odlično ušćuvanih naušnica tipa 15. b, uz, što je posebice važno, dva srebrna denara Huga od Provanse (926.-945.). Jedan od tih denara bio je perforiran. Tu je grobnu cjelinu Gy. Török uvrstio u njegovu prvu fazu pokopavanja groblja (TÖRÖK, 1962., 144., T. XIII.). Giesler je grobnu cjelinu broj 859 uvrstio u najstariji sloj grobova Halimbe, odnosno u prvu fazu pokopavanja koja se pojavljuje u južnom dijelu velikog groblja (GIESLER, 1981., 94, T. 30., T. 28.).

Naušnice tipa 15. c u pravilu su lunulaste lijevane ukrasne tvorevine, često perforirane lunule na kojoj je dvojagodni ili izduljeni privjesak. Pet je takvih brončanih češerastih naušnica otkriveno u inventaru grobne cjeline broj 21 u kombinaciji s velikofornatnim karičicama sa S-petljom (tip I.), ogrlicom od perlica iz puhanog stakla (tip 40.) i dva

brončana praporca (tip 10. a) (T. 10.). Našim je kartiranjem te inačice naušnica dokazano deset nalazišta u međurječju Drave, Dunava i Save (TOMIČIĆ, 1989., 419.-423.). Najčešće su naušnice tipa 15. c u zapadnom dijelu međurječja, uključujući i područje bosanske Posavine. Na lokalitetu Batina (mađ. Kisköszeg) uz lijevu obalu Dunava otkriven je oštećeni primjerak naušnice tipa 15. c (Kiss, 1983., T. 7, H, 43, slika 37., 2), dok se u tri daljnja slučaja pojavljuju u oštećenim nalazištima (Kloštar Podravski, Sisak, Tučić). U četiri, pak, sustavno istraživana groblja (Ptuj-Grad, Gomjenica, Bagruša-Petoševci, Svete Gore na Bizeljskom) poznat je njihov kronologijski položaj (TOMIČIĆ, 1989., 419.-423.). U grobnoj cjelini broj 64, velikog groblja Ptuj-Grad, naušnice tipa 15. c uvrštene su u drugu fazu pokopavanja (Ptuj II.), koja je sinkrona svršetku I. stupnja bjelobrdске kulture prema Gieslerovoj apsolutno-kronologijskoj shemi. U Gomjenici su naušnice te inačice učestale tijekom I. i II. faze pokopavanja (Gomjenica I., Gomjenica II.) u raznim kombinacijama. Gomjenički su nalazi primjereni I. stupnju bjelobrdске kulture. U inventaru groblja Mahovljani-Kužno groblje u čak sedam grobnih cjelina iz I. i II. faze pokopavanja otkriveno su u raznim kombinacijama lijevane naušnice tipa 15. c. Ondje također odgovaraju I. stupnju bjelobrdске kulture. Konačno, u grobnoj cjelini broj I. kraj kapele Sv. Sebastijana na nalazištu Svete Gore nad rijekom Sutlom u susjednoj Sloveniji, otkriven je par naušnica tipa 15.c u kombinaciji s karičicom tipa 18, karičicom tipa I., prstenom tipa 31. i tipa 34. a (KOROŠEĆ, P., 1969.; ista 1976., 483. i d.). Premda poneki od pobrojanih grobnih priloga iz spomenute grobne cjeline upućuju na ranu fazu I. stupnja bjelobrdске kulture, ipak pojava prstena tipa 34. a upućuje na njezino datiranje u svršetak I. stupnja bjelobrdске kulture prema Gieslerovoj apsolutno-kronologijskoj shemi.

Problemom naušnica tipa 15. c bavila se u sklopu disertacije i S. Ercegović, konstatirajući rasprostranjenost te nakitne skupine u bugarskom i srpskom dijelu Podunavlja, odnosno na području starohrvatske države (ERCEGOVIĆ, 1975., 180.-181.). Među naušnicama bjelobrdskog kulturnog kruga, koje su poput sličnih primjeraka nakitnih tvorevina dospjele trgovinom na područje Dalmacije, naveo je D. Jelovina primjerak tipa 15. c s poznatog starohrvatskog nalazišta u Biskupiji-Crkvini (JELOVINA, 1976., 104.-105., T. XXIII., 7.). Pojavu bjelobrdskog importa na tlu Dalmatinske Hrvatske smješta Jelovina općenito u doba od druge polovine X. do XII. stoljeća. Godine 1967. dospjela je u Arheološki muzej u Zadru donekle oštećena naušnica tipa 15. c, otkrivena kao slučajna površinski nalaz na prostoru rimskog logora Burnum kraj sela Ivoševci uz desnu obalu rijeke Krke. Taj je primjerak J. Belošević datirao od druge polovice X. do XII. stoljeća, tj. općenito u doba manifestiranja bjelobrdске kulture (BELOŠEVIĆ, 1987., 150.-151., slika 13., T. XLVII., 1). Slični su primjerci pronađeni na tlu Dalmatinske Hrvatske u Zadru (PETRICIOLI i VUČENOVIĆ, 1970., 176. i d., fig. 20.), potom na položaju Ležajića Glavica kraj Đevrsaka nedaleko Kistanja (ERCEGOVIĆ, 1975., 28.), odnosno sa nepoznatog nalazišta, kako to navodi Ljubo Karaman (KARAMAN, 1940., fig. 29.).

Među nekolicinom površinskih arheoloških nalaza koji su prikupljeni do 1992. godine na oranicama Velikog polja,

a danas pohranjeni u Gradskom muzeju Virovitica, zanimljiv je nalaz oštećenog prstena rastavljenih stanjenih krajeva, upletenog od tri srebrne niti (slika 3.). Riječ je o prstenu tipa 30. prema Gieslerovoj tipolozijskoj podjeli (GIESLER, 1981., 113., T. 53., I. 2). Analiza transdanubijskih nalazišta uvjerila je Gieslera u relativno kasno pojavljivanje prstena tipa 30. u inventaru bjelobrdске kulture. Naime, ta se ukrasna tvorevina prema Giesleru pojavljuje od približno sredine XI. stoljeća, tj. početkom njegova II. stupnja bjelobrdске kulture. Tome u prilog govorio bi prije svega nalaz prstena tipa 30. u grobnoj cjelini broj 165 iz groblja Bijelo Brdo II., u kojoj se pojavljuje maloformatna karika sa S petljom (tip II./3) i srebrni denar ugarskog kralja Andrije I. (1046.-1060.) (GIESLER, 1981., 149.-150., slika 19., 3). Naša su kartiranja prstena tipa 30. na prostoru između Drave, Dunava i Save dokazala pojavu te zanimljive ukrasne tvorevine u 9 nalazišta, kojima treba svakako pridružiti i slučajni površinski nalaz iz *Velikog polja* kraj Zvonimirova. Pored navedenih nalaza iz međurječja zanimljiv je i nalaz prstena tipa 30. u grobnoj cjelini broj 322 velikog kosturnog groblja Majs-Udvar u mađarskom dijelu Baranje. Ondje se pojavljuje zajedno sa srebrnim denarom ugarskog kralja Andrije I., kao i u groblju Bijelo Brdo II (Tomičić, 1994.-1995., Abb. 5). Prsteni tipa 30 otkriveni su i u groblju Ptuj-Grad u njegovoj III. fazi, koja je sinkrona početku II. stupnja bjelobrdске kulture (Tomičić, 1993., T. 18.). Dugo perzistiranje spomenutog oblika prstena može se pratiti u inventaru groblja Pusztaszentlászló u komitatu Zala u susjednoj Mađarskoj. Ondje se u grobnoj cjelini broj 113 javlja masivni prsten tipa 30. datiran srebrnim denarom ugarskog kralja Ladislava I. (1077.-1095.) (SZÖKE und VANDOR, 1987., Abb. 62, 8). Dakle, analiza pojave prstena tipa 30. dokazala je njegov kronologijski položaj od početka II. stupnja bjelobrdске kulture, tj. od sredine do približno svršetka XI. stoljeća. Precizan kronologijski položaj slučajno otkrivenog prstena tipa 30. unutar groblja na položaju *Veliko polje*, nismo, zasad, u mogućnosti pouzdano odrediti. Valja naglasiti kako se, primjerice u groblju Ptuj-Grad prsten tipa 30. pojavljuje u kombinaciji s prstenima tipa 33., 34. a i 34. b (Tomičić, 1993., T. 18.). Prsten tipa 34. b otkrili smo u nekoliko grobnih cjelina u groblju Zvonimirovo-*Veliko polje*, pa nam ta činjenica dopušta mogućnost i nešto ranijeg datiranja pojave prstena tipa 30. Vjerojatnije na prijelaz iz I. u II. stupanj bjelobrdске kulture. Tome u prilog govori i nalaz prstena tipa 30. u inventaru grobne cjeline broj 17. u kojoj susrećemo nakitne tvorevine primjerene I. stupnju bjelobrdске kulture, posebice naušnice tipa 17. a i 17. b, odnosno luksuzni prsten tipa 38. a.

Podrobnom analizom inventara grobnih cjelina otkrivenih u razdoblju 1993.-1995. godine uspjelo nam je ući u horizontalno-stratigrafske odnose groblja na položaju *Veliko polje* kraj Zvonimirova. Bogati inventar i njegova raznolikost omogućili su izradu privremenog modela kombinacijsko-tipologijske tablice nalazišta (T. 14.). Prepoznate su dvije skupine grobnih cjelina koje se razlikuju inventarom, pa sukladno tome predstavljaju kronologijsku sliku pokopavanja. Tu smo horizontalno-stratigrafsku situaciju prikazali na planu istraženog dijela groblja (T. 12.). Valja se nadati,

kako će se tijekom budućih arheoloških istraživanja ocrtavati sve jasnija slika horizontalno-stratigrafskih odnosa u groblju.

Prvu skupinu grobnih cjelina, odnosno prvu fazu pokopavanja prepoznajemo na temelju inventara grobova. To su grobne cjeline broj: 3, 5, 10, 16, 21 i možda 22. U inventaru tih grobnih cjelina pojavljuju se jedostavne karičice rastavljenih krajeva (tip 13), karike sa petljom nalik slovu S (tip I./II.), pojedinačni primjerci sročolikih dvočlanih privjesaka (tip 9. a), puceta (tip 10. a i tip 11. a), lijevane lunulaste češeraste grozdolike naušnice (tip 15. c), ogrlica (tip 39./40.), kao i prsteni tipa 22. i tipa 31. Opisanu skupinu grobnih cjelina obilježili smo uvjetno kao fazu Zvonimirovo I.

Drugu, kronologijski mladu skupinu tvore grobne cjeline broj: 4, 9, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 20 i 23. Inventar spomenutih grobnih cjelina znatno je bogatiji i raznolikiji. Tvore ga: naušnice raznih lijevanih inačica (tip 14. a, 15. b, 17. b), kao i luksuzne granulirane, filigranom ukrašene (tip 17. a), odnosno podjednako granulirani i filigranom ukrašeni prsteni (tip 38. a), lijevani prsteni (tip 34. b), potom primjerci od upletene srebrne žice (tip 30.) i ogrlice od dvočlanih sročolikih privjesaka pričvršćenih na tekstilnoj traci (tip 42. b). Iz prethodne faze pokopavanja susreću se kao zadržane ukrasne tvorevine jednostavne karičice (tip 13.), karičice sa petljom nalik slovu S (tip I./II.), prsteni tipa 31., kao i puceta (tip 11. a), odnosno ogrlice (tip 39./40.). Drugu smo skupinu označili uvjetno kao drugu fazu pokopavanja na položaju *Veliko polje* kraj sela Zvonimirova, odnosno kao fazu Zvonimirovo II.

Pri današnjoj razini znanstvenih spoznaja o bjelobrdskoj kulturi, može se, usporednom tipologijskom analizom, istražen dio groblja Zvonimirovo - *Veliko polje*, datirati na svršetak X. stoljeća sa trajanjem do približno svršetka prve polovice XI. stoljeća. Mogući vremenski okvir pokopavanja obuhvaćao bi razdoblje od približno 970./980. godine do oko 1030. godine (T. 13.). To znači da se predložena faza Zvonimirovo I. poklapa vremenski s ranom fazom I. stupnja bjelobrdске kulture prema Gieslerovoj shemi, dok bi faza Zvonimirovo II. odgovarala svršetku I. stupnja bjelobrdске kulture. Dakle, tijekom šezdesetak godina, tj. tri naraštaja, obavljalo se kontinuirano pokopavanje u sklopu rodovskog groblja na *Velikom polju*. Valja pretpostaviti kako je unutar tog razdoblja, negdje oko 995./1000. godine, uslijedilo pokopavanje novog naraštaja pokojnika. Taj je naraštaj pokopavan s bogatim i raznolikim ukrasnim tvorevinama, poglavito novih oblika. Ti nam novi oblici sugeriraju postojanje bogate ruralne zajednice, tj. ranosrednjovjekovnog sela u neposrednoj blizini rodovskog kosturnog groblja na redove. Populacija iz Zvonimirova održava novu modu ukrašavanja. O tom će zanimljivom problemu biti više govora na drugom mjestu.

Važnost nalazišta Zvonimirovo - *Veliko polje* utemeljena je i u činjenici da je ono višeslojno. Pogodan blago povišeni položaj iznad starog meandra, uz nekadašnju desnu obalu rijeke Drave, odabran je već tijekom mladega željeznog doba u II. st. pr. Kr., ali i jedanaest stoljeća potom u hrvatskome ranom srednjovjekovlju. U oba ta slučaja položaj *Veliko polje* koristio se za pokopavanje populacije koja u kontinuitetu naseljava prostor na kojemu je danas selo Zvonimirovo.

Ranosrednjovjekovno rodovsko groblje kraj Zvonimirova bit će i u budućnosti predmetom kontinuiranoga istraživanja,

kako bi se prikupili što točniji podaci o njegovu rasprostiranju, vremenskome okviru unutar kojega se obavljalo pokopavanje, uslojenosti, potom o sociološkome ustroju i antropološkome profilu ukopane populacije. Istraživanje hrvatskog ranog srednjega vijeka na prostoru Virovitičko-podravске županije od posebne je važnosti i radi osvjetljavanja ranog XI. stoljeća, dakle doba koje prethodi upletanju vladara iz kraljevske kuće Arpadovića u politička pitanja oko naslijeđa nad Hrvatskom i, dakako, Slavonijom, koja je tada u vlasti Svetoslavića, ogranka Trpimirovića.

Raznoliki grobni inventar, među kojim prevladavaju nakitne tvorevine iz srebra, potvrđuje opravdanu pretpostavku o postojanju bogatije poljodjelske zajednice, koja je pokojnike pokopavala u rodovskome groblju na redove, svakako u blizini sinkronog ranosrednjovjekovnoga sela. Na temelju podataka povijesnoga vrela ranog XIII. stoljeća može se to selo poistovjetiti s Obrežom. Naime, to se srednjovjekovno selo svojim položajem podudara s današnjim položajem sela Zvonimirovo. Ono je, zacijelo, već tijekom XI. stoljeća moglo postojati i organizirati pokopavanje na položaju *Veliko polje*.

Položaj groblja u Zvonimirovu uz prastaru prirodnu prometnicu, koja je, od prapovijesti, preko antičkoga razdoblja, pa i tijekom srednjovjekovlja, prolazila dolinom rijeke Drave i bila usmjerena prema Karpatskoj kotlini, posebice je važan za poimanje kulturnih i povijesnih veza i odnosa tijekom europskoga srednjovjekovnog razdoblja.

LITERATURA

- BELOŠEVIĆ, J., 1987. - Nekoliko neobjelodanjenih ranosrednjovjekovnih arheoloških nalaza s područja sjeverne Dalmacije, *Radovi razdio povijesnih znanosti* 13., 1986./1987., Zadar 1987., 141.-163.
- BOLJUNČIĆ, J., 1993. - Antropološka analiza kosturnih ostataka iz srednjovjekovnog groblja Zvonimirovo kod Suhopolja (Hrvatska) /Eine anthropologische Analyse der Skelettreste aus dem mittelalterlichen Gräberfeld Zvonimirovo bei Suhopolje (Kroatien)/, *Pril. Inst. arheol. Zagreb* Vol. 10./1993, Zagreb 1996., pp. 131.-148 /njem. 140.-141./.
- BRUNSMID, J., 1903.-1904. - Hrvatske sredovječne starine, *VHAD*, n.s. VII. (1903.-1904.), 1904., pp. 30.-97.
- DEMO, Ž., 1996. - VUKOVAR - LIJEVA BARA povijest jednog arheološkog nalazišta (tragovi, istraživanja, znamenja) /The history of an archaeological site (relics, research, renown/, katalog izložbe, *Izdanje AMZ*, Zagreb, 1996., /engl. 109.-127./.
- DOBRONIĆ, L.J., 1986. - Vaška i kraj oko Vaške u srednjem vijeku /Vaška and its Surroundings, in the Middle Ages/, u: *VirZbor* 1234.-1984., Virovitica 1986., pp. 181.-183.
- FLEISCHER, G., 1886. - *VHAD*, VIII., Zagreb 1886., p. 21.
- ERCEGOVIĆ PAVLOVIĆ, S., 1975. - *Pojava bjelobrdске kulture i njeni utjecaji na Balkanu* (doktorska disertacija, Beograd)
- GIESLER, J., 1981. - Untersuchungen zur Bijelo Brdo-Kultur (Ein Beitrag zur Archäologie des 10. und 11. Jahrhunderts im Karpatenbecken), *PZ* 56/1.
- HAMPEL, J., 1905 - *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, T. I-III., Braunschweig.
- HÖRNES, M., 1903 - Funde verschiedener Altersstufen aus dem westlichen Syrmien, *PMC* I, 1900, p. 276.
- JELOVINA, D., 1976. - *Starohrvatske nekropole na području između rijeka Zrmanje i Cetine*. Biblioteka znanstvenih djela 2, Čakavski sabor, Split, 1976.
- KARAMAN, L., 1940. - Iskopine društva "Bihaća" u Mrvincima i starohrvatska groblja, *RadJAZU*, knj. 268., Zagreb.
- KISS, A., 1983 - *Baranya megye X-XI. századi sírleletei /Grabfunde aus dem 10. und 11. Jahrhundert im Komitat Baranya (Ungarn)/ Magyarországi honfoglalás és kora Árpád-kori temetőinek leletanyaga* (Vol. 1). Budapest.
- LIJUBIĆ, Š., 1871. - Izvještaj o stanju narodnog muzeja za 1871. godinu, *Rad jugoslavenske akademije* XIX., Zagreb, 1871., p. 193.
- LIJUBIĆ, Š., 1874. - Pisan spomenik iz dobe hrvatskoga vojvode Branimira, *Rad JAZU* 26., Zagreb, 1874., pp. 93.-102.
- MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, N., 1970. - *Keltsko-latenska kultura u Slavoniji i Srijemu*, Vinkovci, 1970.
- MINICHREITER, K., 1986. - Pregled arheoloških nalaza na području Virovitice, u: *VirZbor* 1234. - 1984., pp. 81.-98.
- MINICHREITER, K., 1990. - Prvi rezultati arheoloških istraživanja u Peplanama, godine 1985., Arheološka istraživanja u Podravini i kalničko-bilogorskoj regiji, *Izdanja HAD* 14., Zagreb, 1990., pp. 19.-38.
- MINICHREITER, K., 1990.a - Starčevačko naselje u Peplanama kod Virovitice, *VAMZ*, ser. 3., XXIII., Zagreb, 1990., pp. 17.-40.
- NEMETH-ERLICH, D., 1986. - Arheološka istraživanja u Orešcu kod Virovitice, u: *VirZbor* 1234.-1986., Virovitica, 1986., pp. 103.-106.
- NIEDERLE, L., 1921. - *Slovania v Uhrach, Letopis Matice Slovenske* XIII/1, Turčiansky Sv. Martin 1921, pp. 25.-38.
- PAVIŠIĆ, L., 1991. - Prapovijesno nalazište Mali Zagreb u Špišić Bukovici, Prilog poznavanju Virovitičke grupe, *PRILOZI* 8., Zagreb, 1991., pp. 5.-16.
- PAVIŠIĆ, L., 1992. - Neki novi nalazi Virovitičke grupe iz Gačišta kod Virovitice /Einige neue Funde der Virovitica-Gruppe von Gačište bei Virovitica/, *Pril. Inst. arheol. Zagreb* 9., Zagreb, 1992., pp. 49.-62. /njem. 55./.
- PETRICIOLI, I. i VUČENIĆ, S., 1970. - Crkva Sv. Andrije i Sv. Petra Stari u Zadru, *Diadora*, sv. 5., Zadar, 1970., 176. d.
- REINECKE, P., 1897. - Slavische Gräberfunde im kroatischen und slovenischen Gebiete, *Berliner Zeitschrift für Ethnologie. Verhandlungen*, Berlin 1897, pp. 362-367.
- SIMON, K., 1987. - Sondažna istraživanja srednjovjekovnog groblja u Stešnjecima kraj Zagreba, *Obavijesti HAD*, broj 3., god. XIX./87., Zagreb, 1987., pp. 45.-46.
- SZÓKE, B. M. i VANDOR, L., 1987 - *Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője. FonArchHung*, Budapest.
- ŠEPER, M., 1955. - Neki neobjavljeni nalazi ranog srednjeg vijeka iz Arheološkog muzeja u Zagrebu, /Einige noch nicht veröffentlichte frühmittelalterliche Funde aus dem Archäologischen Museum in Zagreb/ *Tkalčev zbornik* I., Zagreb, 1955., pp. 45.-57., slika 6.-7., /njem. 57.-58./.
- ŠMACELI, M., 1986. - *Đelekovec-Šćapovo*, u: "40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj" (katalog izložbe), Koprivnica 1986., p. 132.
- TOMIČIĆ, Ž., 1990. - Tragom novijih istraživanja bjelobrdске kulture u slavonskom dijelu Podravine /RECENT RESEARCH OF THE BIJELO BRDO CULTURE IN SLAVONIAN PODRAVINA (THE DRAVA VALLEY)/ *PRILOZI* 7., Zagreb, 1990., pp. 85.-106., /engl. 94./.
- TOMIČIĆ, Ž., 1991 - Novi prilozii vrednovanju ostavštine srednjovjekovnog groblja Bijelo Brdo II /NEW CONTRIBUTIONS TO THE EVALUATION OF THE REMAINS OF THE MEDIAEVAL CEMETERY BIJELO BRDO II/, *PRILOZI* 8., Zagreb, 1991., pp. 95.-148. /engl. 110.-120./.
- TOMIČIĆ, Ž., 1992. - Prilog istraživanju kronologije srednjovjekovnog groblja na položaju Lijeva bara u Vukovaru - Hommage à Vukovar /Ein Beitrag zur Erschung der Chronologie des mittelalterlichen Gräberfeldes an der Fundstelle Lijeva bara in Vukovar - Hommage à Vukovar/, *SHP*, 20. (1990.), 1992., pp. 111.-182. /njem. 183.-189./.
- TOMIČIĆ, Ž., 1992. a - Neure Erforschung der Bijelo Brdo-Kultur in Kroatien /Nova istraživanja bjelobrdске kulture u Hrvatskoj/, *Pril. Inst. arheol. Zagreb* 9., Zagreb, 1992., pp. 113.-118. /hrv 119.-130./.
- TOMIČIĆ, Ž., 1993. - Elaborat o rezultatima arheoloških istraživanja ranosrednjovjekovnog groblja na položaju *Veliko polje* kraj sela Zvonimirova (radna mapa, dokumentacija Instituta za arheologiju), Zagreb, 1993.
- TOMIČIĆ, Ž., 1994. - Istraživanja srednjovjekovnog groblja Zvonimirovo - Veliko polje u Virovitičko-podravskoj županiji, /EXCAVATION OF THE MEDIAEVAL CEMETERY ZVONIMIROVO-VELIKO POLJE IN THE VIROVITICA AND PODRAVINA COUNTY/, *Obavijesti HAD*, 2., od. XXVI./94., Zagreb, 1994., pp. 61.-64., /engl. 64./.
- TOMIČIĆ, Ž., 1994.-1995. - Baranya in Lichte archäologischer Zeugnisse der Bijelo Brdo - Kultur. Ein Beitrag zur Analyse des frühmittelalterlichen Gräberfeldes Majs - Udvar /Baranja u svjetlu arheoloških svjedočanstava bjelobrdске kulture. Prinos analizi ranosrednjovjekovnog groblja Majs-Udvar/, *Pril. Inst. arheol. Zagreb* 11.-12./1994.-1995., Zagreb, 1997., pp. 71.-98. /hrv. 84.-85./.
- VINSKI, Z., 1946. - O bjelobrdskoj kulturi /About Bijelobrdо Culture/, Hrvatsko kolo /*Kolo Matice Hrvatske*, Zagreb, 1946., pp. 311.-313.
- VINSKI, Z., 1953. - Arheološka istraživanja u Vukovaru /Archaeological Research in Vukovar/, *VMKH*, II./2., 1953., p. 21.-23.
- VINSKI, Z., 1955. - Ausgrabungen in Vukovar, *Archlug* III, 1959, pp. 99.-109., Taf. XXXII-XXXIX.
- VINSKI, Z., 1970. - O postojanju radionica nakita starohrvatskog doba u Sisku /Zur Frage des Bestehens von Schmuckwerkstätten aus altkroatischer Zeit/, *VAMZ*, IV., Zagreb, 1970., pp. 45.-81. /njem. 81.-91./, tab. I-VIII.
- VINSKI - GASPARINI, K., 1973. - *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj /Die Urnenfelderkultur in Nordkroatien*. Monografije Filozofskog fakulteta u Zadru 1., Zadar, 1973.
- VINSKI-GASPARINI, K., 1983. - Kultura polja sa žarama sa svojim grupama /The Urnfield Culture and its groups/, u: *PJZ*, Vol. IV., Sarajevo, 1983., pp. 599.-617.
- VINSKI-GASPARINI, K., 1986. - Groblje kasnog brončanog doba u Virovitići, u: *VirZbor* 1234.-1986., Virovitica, 1986., pp. 101.-102.

Zusammenfassung

DER FRÜHMITTELALTERLICHE FRIEDHOF ZVONIMIROVO - VELIKO POLJE, EIN BEITRAG ZU DEN ERKENNTNISSEN ÜBER DIE BJELOBRDO- KULTUR IN DER SLAWONISCHEN PODRAVINA

Das Gebiet des heutigen Verwaltungsbezirks Virovitica-Podravina, beziehungsweise die slawonische Podravina, ist Gegenstand des systematischen mehrjährigen wissenschaftlichen Interesses der Archäologie. Die Dichte der registrierten archäologischen Funde zeugt von tausendjähriger Besiedlung dieses Teils des Zwischenstromgebiets der Drau, Donau und Save in der Republik Kroatien. Betrachtet zwischen dem Flußlauf der Drau im Norden und dem zentralslawonischen Gebirge, Bilogora und Papuk, im Süden, hebt sich dieses ebene Gebiet als kontinuierliche Lebensbühne in der Zeitvertikale her, von den neolithischen Ackerbauern der Starčevo-Kultur (Pepelana) (MINICHREITER, 1990, 17-40) über beispielsweise die Träger der Urnenfelderkultur (Virovitica-Gruppe) (K. VINSKI-GASPARINI, 1973, PAVIŠIĆ, 1991, 5-16; *ibid* 1992, 49-62). Danach im Laufe der Antike, als die Römer entlang der natürlichen Verkehrsstraße an der Drau die Straße Poetovio (Ptuj) - Mursa (Osijek), beziehungsweise entlang der Landstraße nach Sopianae (Pècs) die entsprechenden Agglomerationen Serotis (Virovitica?) und Bolentio (Orešac) errichten lassen (NEMETH-ERLICH, 1986, 103-106). Die ersten Zeugnisse der frühen Ansiedlung der Slawen am Übergang des 6. zum 7. Jh., entdeckt in der Umgebung des Podravina-Dorfes Čadavice, weisen auf die Bedeutung dieses Teils Slawoniens im frühen Mittelalter Kroatiens hin (VINSKI, 1958, 27f). Von der dauerhaften Besiedlung und der Errichtung von klaren Formen einer Raumorganisation im frühen Mittelalter zeugen neben der reichen Toponymie und den schriftlichen Geschichtsquellen auch zahlreiche Burgen in der Ebene, Dörfer, Straßen, Schatzkammern, Kirchen, Gräberfelder der Bjelobrd-Kultur (TOMIČIĆ, 1990; *ibid*, 1994, 61-64), Archidiakonsitze (Vaška, Gušće), Grundbesitze von Ritterorden (DOBROVIĆ, 1986) sowie der großen westlichen Kirchenorden, als auch Erdburgen an den nördlichen Hängen der Bilogora (Turski Grad bei Špišić Bukovica - Bakva), und letzten Endes die aus massivem Stein gebauten Adelsburgen wie Voćin Grad und die Burg Ružica in den abgelegenen, bewaldeten überschwemmungsgebieten des Nordteils Slawoniens (TOMIČIĆ, 1994, 61f).

Im Jahr 1988 begannen systematische archäologische Erforschungen der mittelalterlichen Periode, die im Rahmen des wissenschaftlichen Forschungsprojekts des Instituts für Archäologie, Zagreb, unter dem Namen "Genese und Kontinuität der Bjelobrd-Kultur in Kroatien" durchgeführt werden. Entsprechend der Unterstützung zahlreicher Sponsors, sowie des Ministeriums für Wissenschaft und Technologie, werden kontinuierlich seit fast einem Jahrzehnt äußerst erfolgreiche archäologische Forschungen des kroatischen frühen Mittelalters organisiert (Abb. 1). Die Erforschungen der Bjelobrd-Fundorte begannen 1988 und 1989 mit der archäologischen Probegrabung der Skelettreihengräber einer

Sippe in der Nähe des Dorfes Josipovo, früherer Name Ci-ganka in der Gemeinde Sopje, nördlich der Stadt Slatina (TOMIČIĆ, 1990, 85-106). In der Zeit von 1993-1995 wurden erfolgreiche archäologische Forschungen der Skelettreihengräber am Fundort Veliko Polje bei Zvonimirovo in der Gemeinde Suhopolje durchgeführt (TOMIČIĆ, 1994, 61-64).

Der archäologische Fundort, an welchem das frühmittelalterliche Skelettreihengräberfeld der Bjelobrd-Prägung entdeckt wurde, befindet sich an der südlichen Seite der Dorfstraße Zvonimirovo-Gačište, am südöstlichen Rand des Dorfes Zvonimirovo in der Gemeinde Suhopolje (Abb. 2). Oberflächenfunde von menschlichen Knochen sowie einzelne Schmuckgegenständen, beziehungsweise Keramikfragmente aus der jüngeren Eisenzeit, wurden gelegentlich auf dem Ackerland, das im Volke unter der Bezeichnung Veliko Polje bekannt ist, entdeckt. Diese Funde bewiesen das Bestehen eines älteren Fundortes der sogenannten keltischen La-Tène-Kultur, wie auch eines frühmittelalterlichen Skelettgräberfeldes mit Schmuckgegenständen, die eher dem Bjelobrd-Schmuckregister zuzuordnen sind (Abb. 3). Von der nördlichen Seite der Dorfstraße, die die Stätte Veliko Polje von der Sandgrube, in welcher gelegentlich Sand ausgegraben wird, trennt, wurde im Laufe früherer Ortsbesichtigungen auch das Bestehen eines archäologischen Fundortes nachgewiesen (MINICHREITER, 1986, 81-98). Es handelt sich um ein Skelettgräberfeld, das während einer Amateurgrabung zu einem großen Teil zerstört wurde (Abb. 4). Obwohl während dieser unfachmännischen Arbeiten die entdeckten Grabanlagen überwiegend zerstört wurden, gelangten interessante bewegliche Funde an Schmuckgegenständen, die auf das Bestehen eines Segments des einst bedeutend größeren Skelettgräberfelds hinwiesen, in das Stadtmuseum von Virovitica. Wahrscheinlich bilden die Stätten Sandgrube und Veliko Polje ein einheitliches Skelettgräberfeld mit langfristiger Bestattung, was freilich durch die archäologische Methodologie im Laufe künftiger Forschungen nachgewiesen oder widerrufen werden muß.

Das Institut für Archäologie, Zagreb, organisierte in Zusammenarbeit mit dem Stadtmuseum Virovitica kurzfristige archäologische Schutzgrabungen am Fundort Veliko Polje (Abb. 5). Im Sommer 1993 wurden auf den Katastereinheiten Nr. 1888 und 1898, Katastergemeinde Gačište, auf dem Grundbesitz von Drago Kojadin, Zvonimirovo, Hausnummer 34, Probesondierungen vorgenommen. Die archäologische Kampagne, de facto die erste Etappe der dreijährigen Forschungen von 1993 bis 1995, begann am 23. Juni und dauerte bis zum 2. Juli 1993. Diese ersten Forschungen wurden zuvor durch eine Mitteilung bekanntgegeben (Abb. 6) (TOMIČIĆ, 1994, 61-64). In den darauf folgenden Forschungen im Sommer 1994 und dann im Jahr 1995 wurde eine Grundfläche von ca. 140 m² erforscht. Innerhalb der in die Forschungen einbezogenen Zone wurden 23 Grabanlagen mit Skelettbestattung entdeckt, die dem frühmittelalterlichen Gräberfeld der Bjelobrd-Kultur-Prägung zugeordnet werden (T. 15). Neben dem Segment eines wesentlich größeren mittelalterlichen Skelettgräberfelds wurden innerhalb der Ausgrabungszone auch drei Grabanlagen mit eingäscherten Knochen von Verstorbenen entdeckt. Das Gräberfeld mit dem Einäscherungsritus läßt sich aufgrund des Gräberbe-

standes mit großer Sicherheit den Trägern der keltischen La-Tène-Kultur beziehungsweise der jüngeren Eisenzeit zuschreiben. Das mittelalterliche Gräberfeld der Bjelobrd-Kultur umschließt die Grabanlagen, die auf dem beigegeführten Lageplan mit arabischen Ziffern von 1 bis 23 bezeichnet sind, während die Gräber der jüngeren Eisenzeit mit den Großbuchstaben A, B, und C markiert sind (T. 15).

Im erforschten Segment des mittelalterlichen Gräberfelds wurden sechs Reihen mit relativ flacher Bestattung der Verstorbenen in ein einfaches Grab entdeckt, ohne bemerkbare äußerliche Kennzeichen. Die Grabanlagen waren von Westen nach Osten orientiert, d.h. die Köpfe der Verstorbenen lagen ausdrücklich an der westlichen Seite, mit Blick auf den Sonnenaufgang. Die durchschnittliche Tiefe der Gräber variierte von 0,45 bis 0,58 m. Eine äußerst detaillierte anthropologische Bearbeitung der osteologischen Funde ermöglichte eine gründlichere Einsicht in Geschlecht, Alter sowie die pathologischen Anomalien der Verstorbenen, die im Gräberfeld an der Fundstätte Veliko Polje bei Zvonimirovo begraben wurden.

In der Folge bringen wir eine katalogische übersicht der Grabanlagen, die in der Zeitspanne 1993-1995 am Fundort Veliko Polje bei Zvonimirovo erforscht wurden.

Im Inventar der erforschten Grabanlagen, insbesondere unter den weiblichen Einzelpersonen, wurden relativ zahlreiche Funde in der Funktion von Grabbeigaben entdeckt. Die Vielfalt der Funde zeigte nach der durchgeführten umfassenden typologischen Analyse eine deutlichere relativ-chronologische Lage des Gräberfeldes Zvonimirovo-Veliko Polje innerhalb des Bjelobrd-Kulturkomplexes (T. 16; T. 17). Unter den Schmuckgegenständen, entdeckt sogar in 17 von insgesamt 23 erforschten Grabanlagen (T. 15), begegnen wir dem Kopfschmuck: einfache silberne Kettenglieder (Typus 13), silberne und bronzene Kettenglieder mit S-förmigen Schlaufen (Typus I), luxuriöse silberne traubenförmige Ohrringe des sog. Volinje-Typs, angefertigt in Granulation und Filigrantechnik (Typus 17a), sowie ihre gegossenen rustikalen Varianten (Typus 17b), dann gegossene zapfenförmig-lunuläre Ohrringe (Typus 15b), beziehungsweise gegossene zapfenförmige Ohrringe (Typus 15c). Neben den Standardtypen der Halsketten aus einfachen Perlen aus geblasenem Glas oder Ton (Typus 40) kommen walzenförmige dreigliedrige Perlen umwickelt mit silbernen Blättchen (Typus 39), dann eine Halskette aus gegossenen zweigliedrigen herzförmigen Anhängern (Typus 9a) mit erhaltenen Teilchen eines Textilbandes vor. Gelegentlich kommen auch gegossene Knöpfe (Typus 11a und 1b), beziehungsweise Schellen des Typus 10a vor. Unter den verschiedenen Ringvarianten unterscheiden sich: gegossene Artefakte (Typus 22, Typus 31, Typus 34b), dann solche aus geflochtenem dreifachem Silberdraht (Typus 30), sowie zwei Exemplare luxuriöser Silberringe in Filigran- und Granulationstechnik (Typus 38a).

Siebzehn von insgesamt 23 der bisher erforschten Grabanlagen des frühmittelalterlichen Gräberfelds in Veliko Polje bei Zvonimirovo enthielt Grabinventar, das es ermöglichte, sich ein erstes Bild von der horizontalen Stratigraphie des Fundortes zu machen (T. 15). Die Analyse der einzelnen Fundgruppen ermöglichte es nämlich, die Grundlage für ei-

ne typologisch-chronologische Tabelle des Gräberfelds Zvonimirovo-Veliko Polje (T. 16) zu schaffen. In den erwähnten 17 Grabanlagen konnten wir bisher das Vorkommen von zwanzig Gruppen von Gegenständen nachweisen, die für das Formenregister des Bjelobrd-Kulturkreises charakteristisch sind. Entsprechend den Ergebnissen, zu denen J. GIESLER seinerzeit anlässlich der Analyse der großen Skelettgräberfelder in Transdanubien gekommen ist (GIESLER 1981), sowie entsprechend unserer Bewertung von ca. zwanzig Gräberfeldern der Bjelobrd-Kultur im Zwischenstromgebiet der Drau, Donau und Save (TOMIĆ 1990/1992, 11-189; *ibid* 1991, 95-148; *ibid* 1992, 113-130; *ibid* 1993, 543-579), gelang es uns, die Funde, beziehungsweise die Grabanlagen zu isolieren, die den möglichen zeitlichen Rahmen der Bestattungen am Gräberfeld Zvonimirovo - Veliko Polje bestimmten. Gleichzeitig ließen sich auch für die wahrscheinlichen Beerdigungsphasen Vermutungen ausstellen. Bei der Analyse bedienen wir uns der üblichen typologischen Analyse Gieslers (GIESLER 1981, T. 1 - T. 4).

In einer detaillierten Analyse des Inventars der in der Zeitspanne 1993-1995 entdeckten Grabanlagen gelang es uns, über die horizontal-stratigraphischen Verhältnisse des Gräberfeldes am Fundort Veliko Polje bei Zvonimirovo zu lernen. Das reiche Inventar und seine Vielfalt ermöglichten uns die Ausarbeitung eines provisorischen Modells der kombinatorisch-typologischen Tabelle des Fundortes (T. 16). Es wurden zwei Gruppen von Grabanlagen unterschiedlichen Inventars identifiziert, die dementsprechend ein chronologisches Bild der Bestattungen abgeben. Diese horizontal-stratigraphische Situation wurde auf dem Plan des erforschten Teils des Gräberfeldes dargestellt (T. 15). Es ist zu hoffen, daß im Laufe der künftigen archäologischen Forschungen das Bild der horizontal-stratigraphischen Verhältnisse im Gräberfeld immer deutlicher wird.

Die erste Gruppe der Grabanlagen, beziehungsweise die erste Bestattungsphase läßt sich anhand des Gräberinventars erkennen. Dies sind die Grabanlagen Nummer: 3, 5, 10, 16, 21 und vielleicht 22. Im Inventar dieser Grabanlagen kommen einfache Kettenglieder mit getrennten Enden (Typus 13), Kettenglieder mit S-förmiger Schlaufe (Typus I/II), einzelne Beispiele der herzförmigen zweigliedrigen Anhänger (Typus 9a), Knöpfe (Typus 10a und Typus 11a), gegossene lunuläre, zapfenförmige, traubenförmige Ohrringe (Typus 15c), eine Halskette (Typus 39/40), sowie Ringe des Typs 22 und Typs 31 vor. Die beschriebene Gräbergruppe bezeichnen wir unter Vorbehalt als die Phase Zvonimirovo I.

Die zweite, chronologisch jüngere Gruppe bilden die Grabanlagen Nummer: 4, 9, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 20 und 23. Das Inventar der erwähnten Grabanlagen ist wesentlich reicher und vielfältiger. Es besteht aus: Ohrringen verschiedener gegossener Varianten (Typus 14a, 15b, 17b), sowie luxuriösen granulierten, filigranverzierten Ohrringen (Typus 17a), beziehungsweise gleichmäßig granulierten- und filigranverzierten Ringen (Typus 38a), dann gegossenen Ringen (Typus 34b), Exemplaren aus geflochtenem Silberdraht (Typus 30), Halsketten aus zweigliedrigen herzförmigen Anhängern, befestigt an einem Textilband (Typus 42b). Aus der vorangehenden Bestattungsphase begegnet man Schmuckgegenständen wie einfachen Ohrringen (Typus 13),

Ohringen mit S-förmiger Schlaufe (Typus I/II), Ringen des Typus 31, sowie Knöpfen (Typus 11a), beziehungsweise Halsketten (Typus 39/40). Die zweite Gruppe bezeichneten wir unter Vorbehalt als die zweite Bestattungsphase am Fundort Veliko Polje bei Zvonimirovo, beziehungsweise als Phase Zvonimirovo II.

Beim heutigen Stand der wissenschaftlichen Erkenntnisse von der Bjelobrdo-Kultur läßt sich der erforschte Teil des Gräberfelds Zvonimirovo - Veliko Polje in einer parallelen typologischen Analyse auf das Ende des 10. Jhs. bis ungefähr zum Ende der ersten Hälfte des 11. Jhs. datieren. Der mögliche zeitliche Rahmen der Bestattungen würde ungefähr die Zeitspanne von 970/980 bis 1030 umfassen (T. 16). Das heißt, daß die vorgeschlagene Phase Zvonimirovo I sich zeitlich mit der Frühphase der I. Stufe der Bjelobrdo-Kultur gemäß Gieslers Schema deckt, während die Phase Zvonimirovo II dem Ende der I. Stufe der Bjelobrdo-Kultur entsprechen könnte. Also wurden kontinuierliche Beisetzungen im Rahmen des Sippengräberfelds in Veliko Polje ca. sechs Jahrzehnte lang, beziehungsweise während drei Generationen, durchgeführt. Es läßt sich vermuten, daß innerhalb dieser Zeitspanne, ungefähr um das Jahr 995/1000 die Beisetzung einer neuen Generation der Verstorbenen erfolgte. Diese Generation wurde mit reichen und vielfältigen Schmuckgegenständen, vor allem neuer Formen, beigesetzt. Diese neuen Formen weisen auf das Bestehen einer reichen Dorfgemeinschaft, bzw. eines frühmittelalterlichen Dorfes in unmittelbarer Nähe der Skelettreihengräber einer Sippe hin. Die Bevölkerung aus Zvonimirovo pflegte eine neue Schmuckmode. Von diesem interessanten Problem wird an einer anderen Stelle ausführlicher die Rede sein.

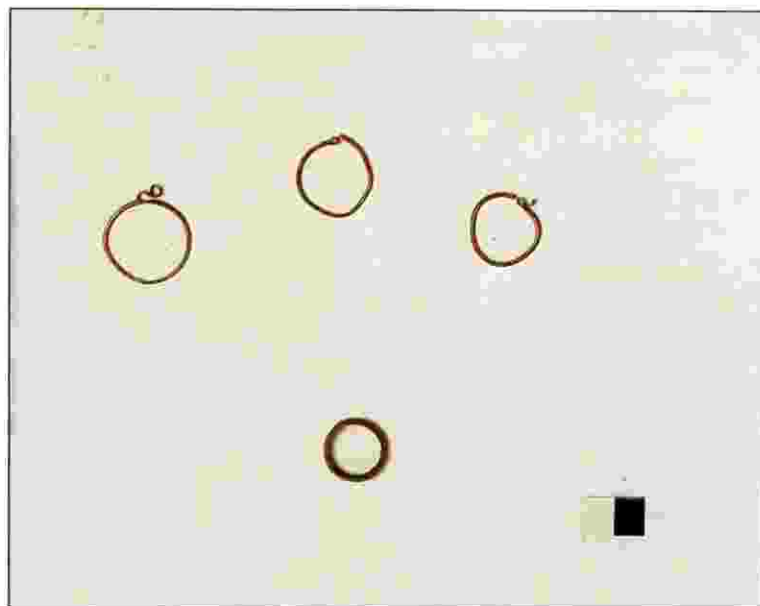
Die Bedeutung des Fundortes Zvonimirovo - Veliko Polje beruht auch auf der Tatsache, daß er mehrschichtig ist. Die günstige, sanft erhöhte Lage über dem alten Mäander, am einstigen rechten Draufer, wurde schon im Laufe der jüngeren Eisenzeit im 2. Jh. v. Chr. gewählt, aber auch elf Jahrhunderte danach, im kroatischen Frühmittelalter. In beiden Fällen wurde die Stätte Veliko Polje für die Beisetzung der Bevölkerung genutzt, die kontinuierlich das Gebiet besiedelte, in dem heute das Dorf Zvonimirovo liegt.

Das frühmittelalterliche Sippengräberfeld bei Zvonimirovo wird auch in Zukunft Gegenstand kontinuierlicher Forschungen bleiben, um möglichst genaue Angaben über seine Ausbreitung, den zeitlichen Rahmen, innerhalb dessen die Bestattungen durchgeführt wurden, die Schichtung, den soziologischen Aufbau und das anthropologische Profil der bestatteten Bevölkerung zu sammeln. Die Erforschung des kroatischen Frühmittelalters auf dem Gebiet des Bezirks Virovitica-Podravina ist von besonderer Bedeutung auch wegen der Aufklärung über das frühe 11. Jh., also einer Zeit, die der Einmischung der Herrscher aus der Arpadović-Dynastie in die politischen Fragen im Zusammenhang mit der Erbschaft Kroatiens und natürlich Slawoniens, damals unter der Herrschaft der Svetoslavić-Dynastie, eines Zweigs der Trpimirović-Königsfamilie, voranging.

Das vielfältige Grabinventar, in welchem Schmuckgegenstände aus Silber überwiegen, bestätigt die berechtigte Vermutung vom Bestehen einer wohlhabenderen Ackerbau-gesellschaft, die die Verstorbenen in Sippenreihengräbern

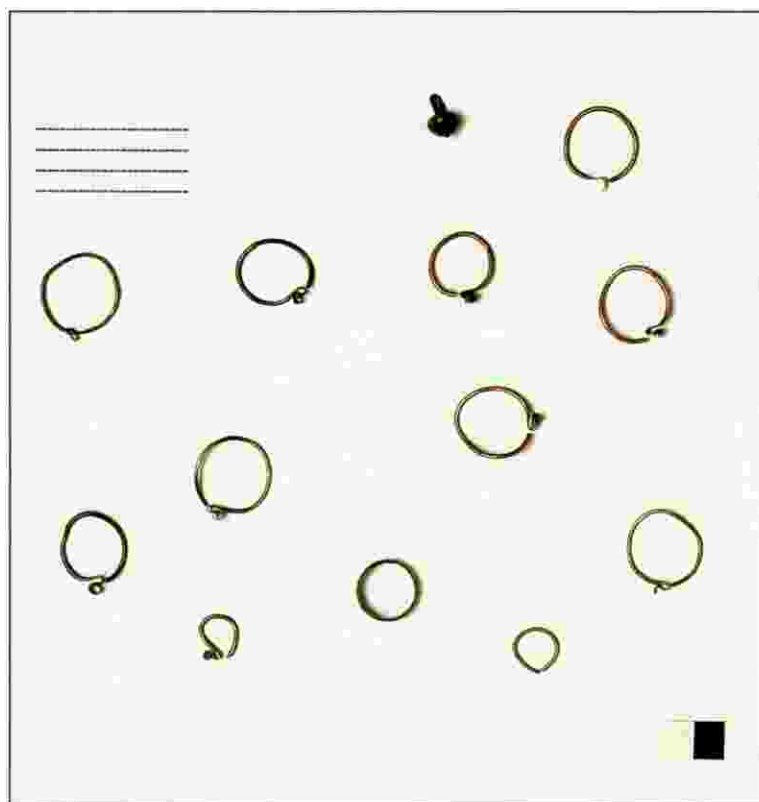
beisetzte, zweifellos in der Nähe eines gleichzeitigen frühmittelalterlichen Dorfes. Aufgrund der Angaben aus einer geschichtlichen Quelle aus dem frühen 13. Jh. läßt sich dieses Dorf mit Obrež identifizieren. Die Lage dieses mittelalterlichen Dorfs stimmt nämlich mit der heutigen Lage des Dorfes Zvonimirovo überein. Es ist wohl möglich, daß dieses Dorf schon im Laufe des 11. Jhs. bestand und die Beisetzungen am Fundort Veliko Polje organisierte.

Die Lage des Gräberfeldes in Zvonimirovo an der uralten natürlichen Straße, die von der Urgeschichte über das Zeitalter der Antike, aber auch im Laufe des Mittelalters, entlang des Drautals verlief und zum Karpaten-Becken hin orientiert war, ist besonders wichtig für das Verständnis der kulturellen und geschichtlichen Beziehungen und Verhältnisse im europäischen Mittelalter.

T. 1, 1. Zvonimirovo - *Veliko polje*, grobna cjelina 1. Snimio: HRVOJE JAMBREK

Taf. 1, 1 Zvonimirovo - Veliko Polje, Grabanlage 1. Foto: HRVOJE JAMBREK

T. 1, 2. Zvonimirovo - *Veliko polje*, grobna cjelina 3. Snimio: H. JAMBREK.

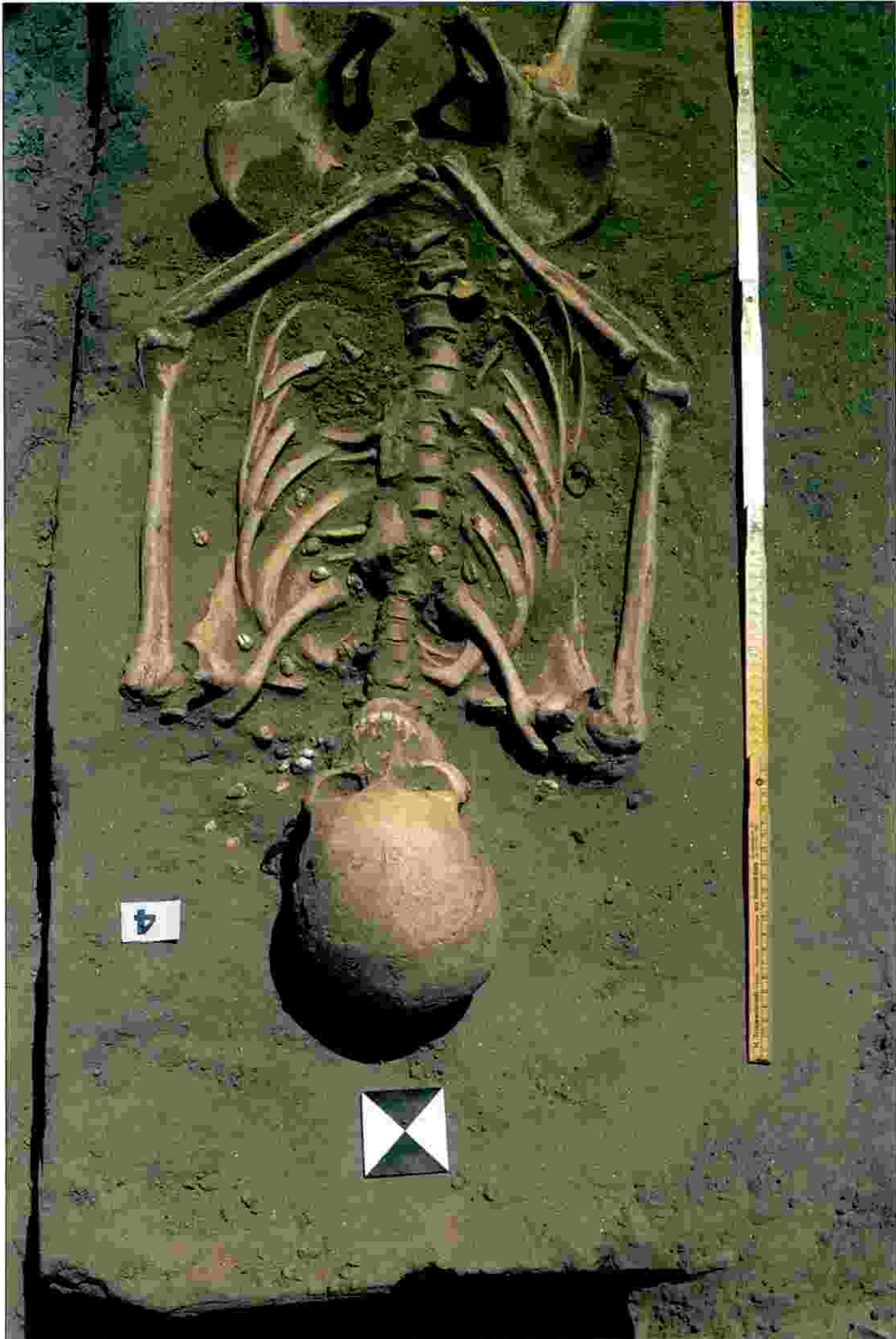
Taf. 1, 2 Zvonimirovo - Veliko Polje, Grabanlage 3. Foto: H.J.

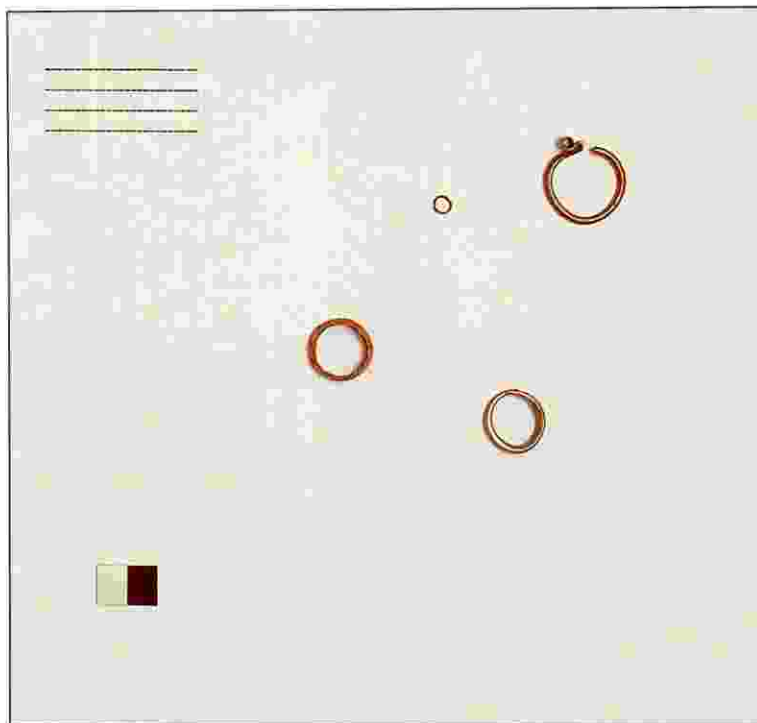

T. 2. Zvonimirovo - Veliko polje, grobna cjelina 4. Snimio: H. J.

Taf. 2 Zvonimirovo - Veliko Polje. Grabanlage 4. Foto: H.J.

T. 3. Zvonimirovo - Veliko Polje, ortogonalni smrtak grobnice 4. Snimio: Z. T.
 T. 3. Zvonimirovo - Veliko Polje, ortogonalna Aufnahme der Grabanlage 4. Foto: Z.T.

T. 4, 1. Zvonimirovo - *Veliko polje*, grobna cjelina 5. Snimio: H. J.
Taf. 4, 1. Zvonimirovo - *Veliko Polje*, Grabanlage 5. Foto: H.J.

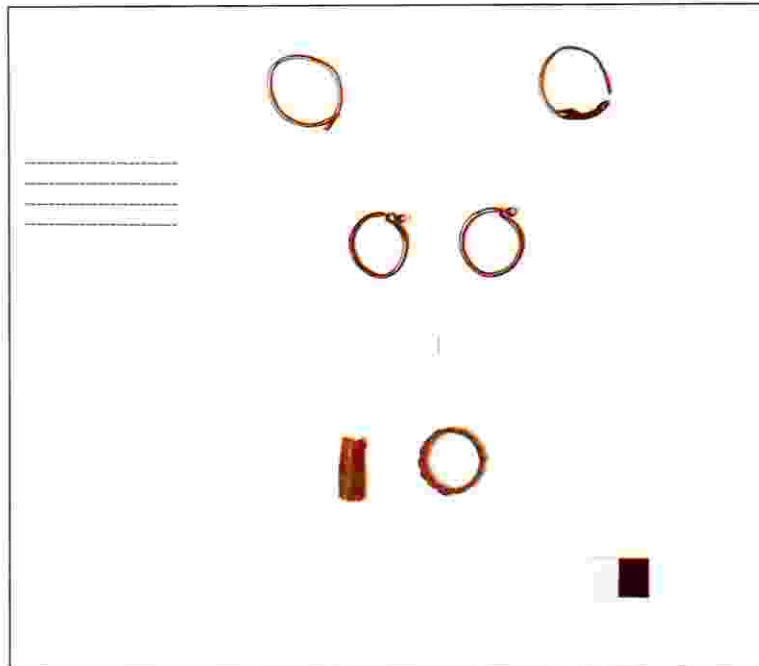

T. 4, 2. Zvonimirovo - *Veliko polje*, grobna cjelina 10. Snimio: H. J.
Taf. 4, 2. Zvonimirovo - *Veliko Polje*, Grabanlage 10. Foto: H.J.

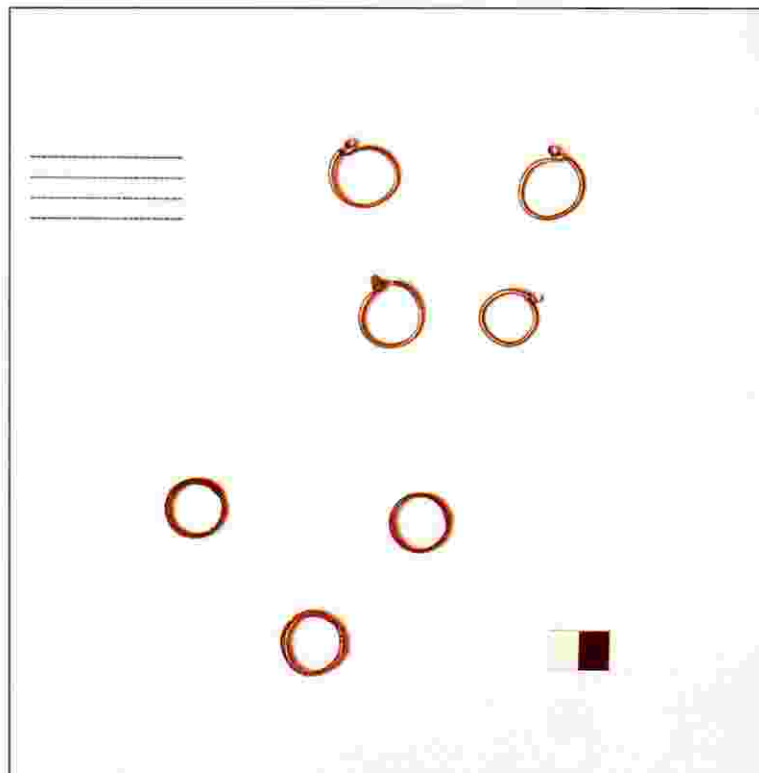

T. 5. Zvonimirovo - Veliko polje, grobna cjelina 9. Snimio: H. J.

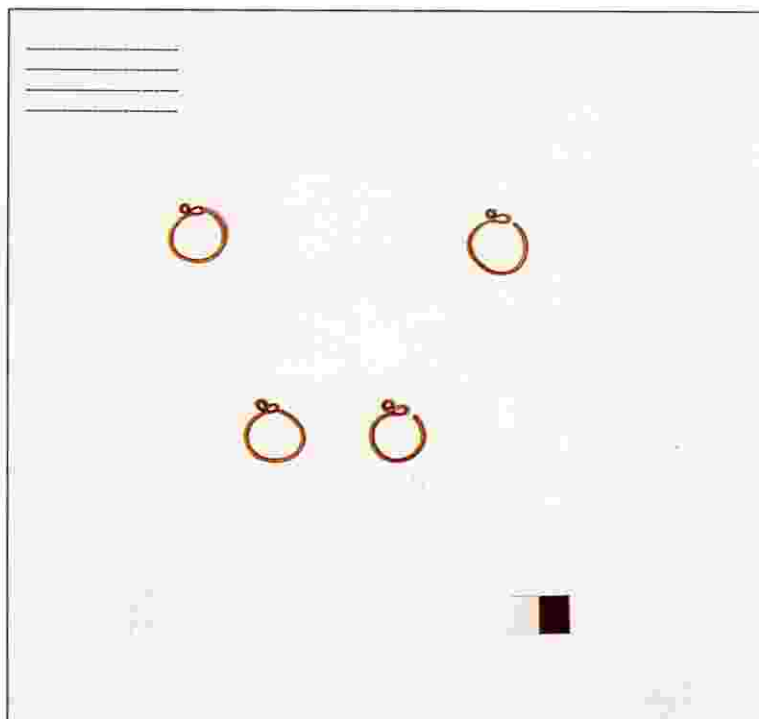
Taf. 5 Zvonimirovo - Veliko Polje, Grabanlage 9. Foto: H.J.

T. 6. 1. Zvonimirovo - *Veliko polje*, grobna cjelina 12. Snimio: H.J.
Taf. 6. 1 Zvonimirovo - Veliko Polje, Grabanlage 12, Foto: H.J.

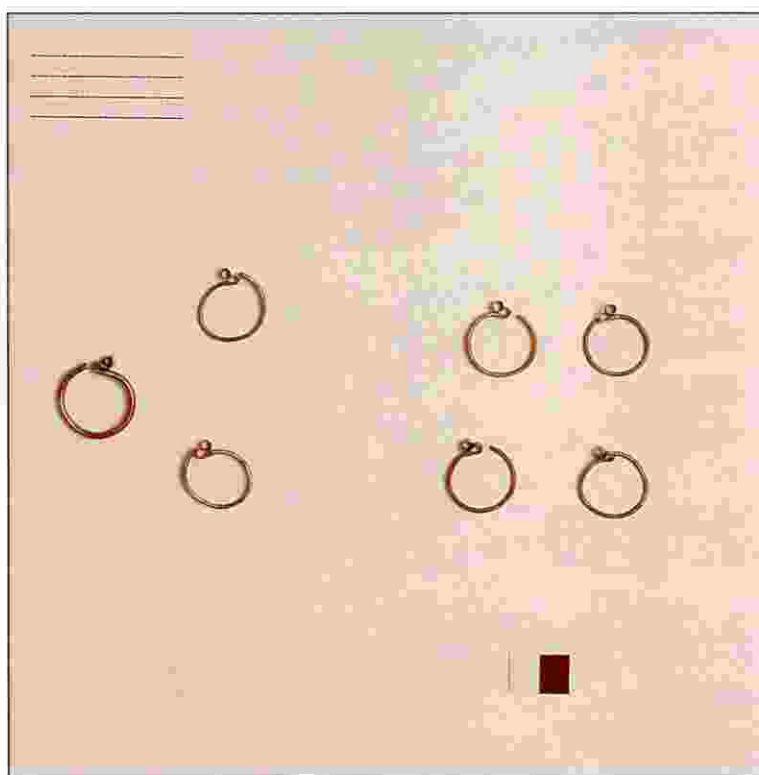

T. 6. 2. Zvonimirovo - *Veliko polje*, grobna cjelina 13. Snimio: H. J.
Taf. 6. 2 Zvonimirovo - Veliko Polje, Grabanlage 13, Foto: H.J.

T. 7, 1. Zvonimirovo - Veliko polje, grobna cjelina 14. Snimio: H. J.

Taf. 7, 1 Zvonimirovo - Veliko Polje, Grabanlage 14. Foto: H.J.

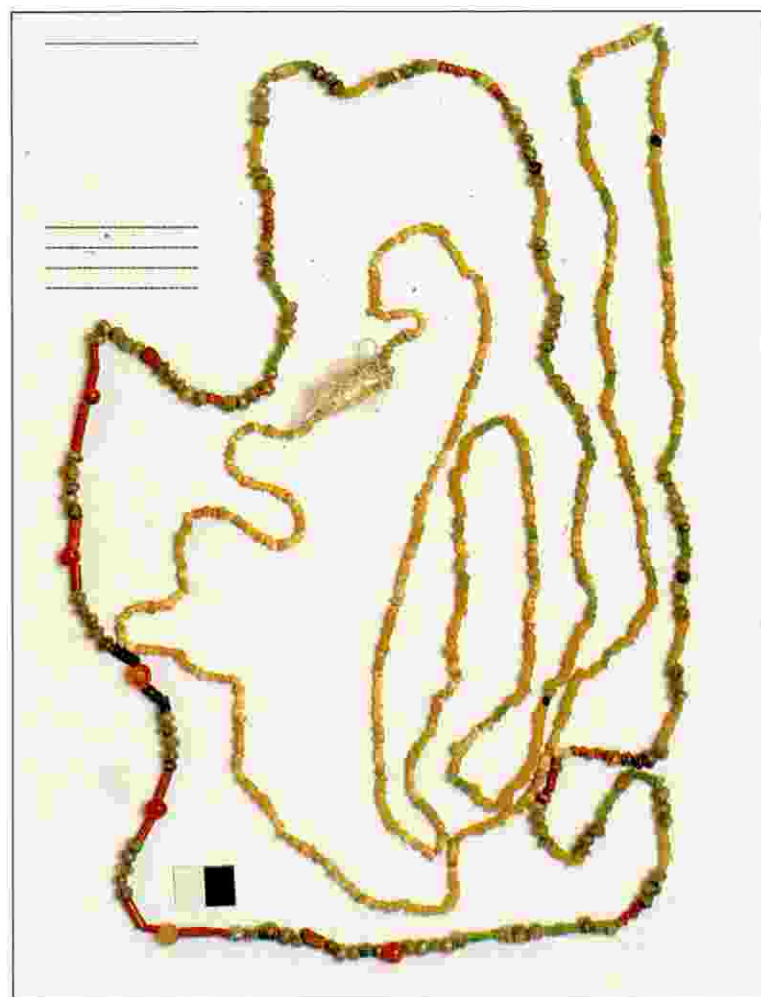

T. 7, 2. Zvonimirovo - Veliko polje, grobna cjelina 15. Snimio: H. J.

Taf. 7, 2 Zvonimirovo - Veliko Polje, Grabanlage 15. Foto: H.J.

T. 8, 1 i 2, Zvonimirovo - Veliko polje, grobna cjelina 17. Snimió: H. J.
Taf. 8, 1. und 2 Zvonimirovo - Veliko Polje, Grabanlage 17. Foto: H. J.

T. 9, 1. Zvonimirovo - *Veliko polje*, grobna cjelina 19. Snimio: H. J.

Taf. 9, 1 Zvonimirovo - Veliko Polje, Grabanlage 19. Foto: H. J.

T. 9, 2. Zvonimirovo - *Veliko polje*, grobna cjelina 20. Snimio: H. J.

Taf. 9, 2 Zvonimirovo - Veliko Polje, Grabanlage 20. Foto: H. J.

T. 10, Zvonimirovo - *Veliko polje*, grobna cjelina 21. Snimio: H. J.

Taf. 10 Zvonimirovo - Veliko Polje, Grabanlage 21. Foto: H. J.

T. 11, 1. Zvonimirovo - Veliko polje, naušnica tipa 17. a iz grobne cjeline 17. Snimio: H. J.

Taf. 11, 1 Zvonimirovo - Veliko Polje, Ohrring des Typs 17a aus der Grabanlage 17. Foto: H. J.

T. 11, 2. Zvonimirovo - Veliko polje, naušnica tipa 17. b, grobna cjelina 17. Snimio: H. J.

Taf. 11, 2 Zvonimirovo - Veliko Polje, Ohrring des Typs 17b, Grabanlage 17. Foto: H. J.

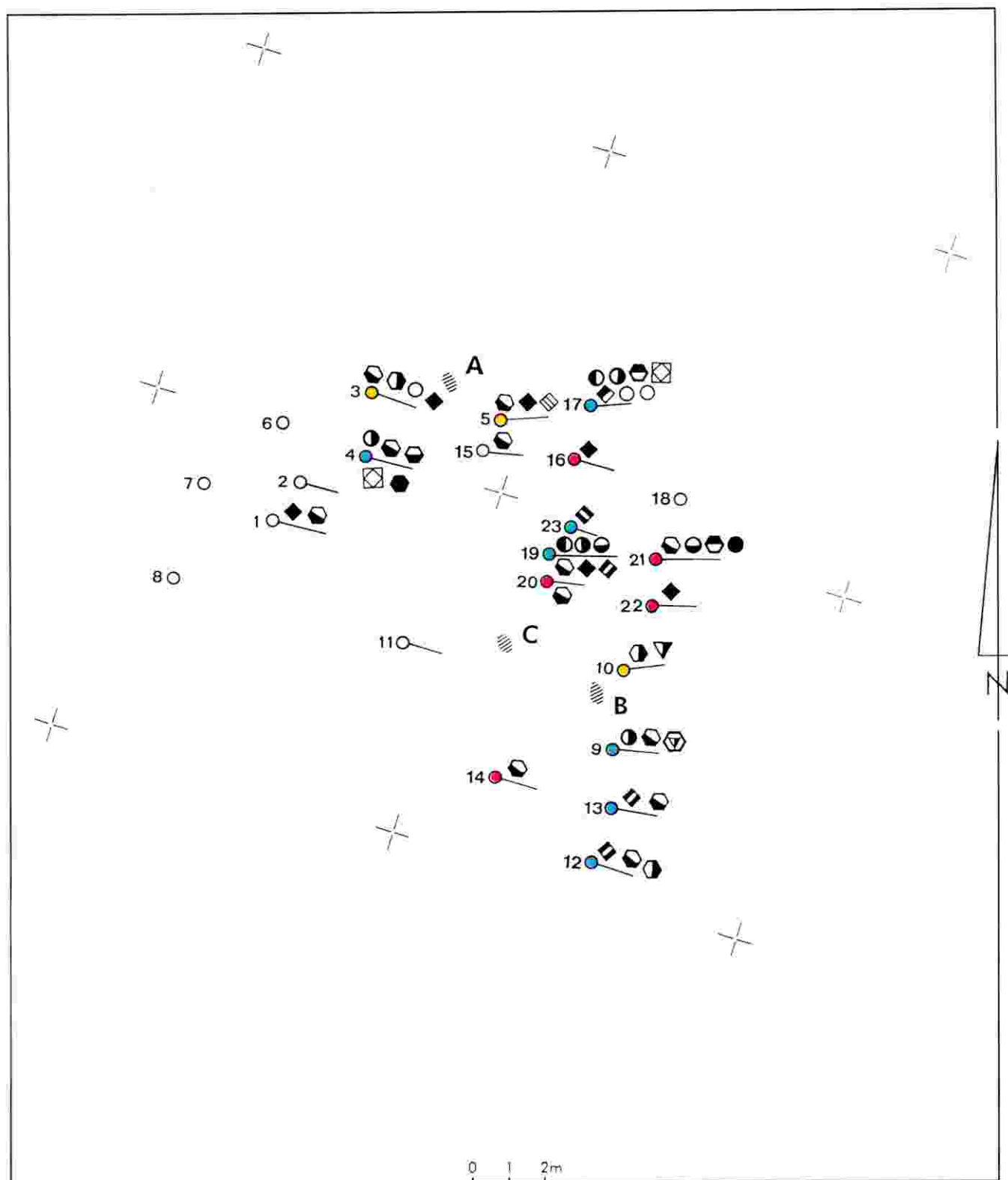
T. 11, 3. Zvonimirovo - Veliko polje, prsten tipa 38. a, grobna cjelina 17. Snimio: H. J.

Taf. 11, 3 Zvonimirovo - Veliko Polje, Ring des Typs 38a, Grabanlage 17. Foto: H. J.

T. 11, 4. Zvonimirovo - Veliko polje, naušnica tipa 15. c, grobna cjelina 19. Snimio: H. J.

Taf. 11, 4 Zvonimirovo - Veliko Polje, Ohrring des Typs 15c, Grabanlage 19. Foto: H. J.

T. 12. Situacijski plan ranosrednjovjekovnog groblja Zvonimirovo-Veliko polje. Stanje istraživanja 1995. godine. Mjerilo 1:50. Crtež: VLASTA ŽINIĆ-JUSTIĆ, dipl. inž. arh.

Taf. 12 Lageplan des frühmittelalterlichen Gräberfelds Zvonimirovo-Veliko Polje. Stand der Forschungen im Jahr 1995. Maßstab 1:50. Zeichnung: VLASTA ŽINIĆ-JUSTIĆ, Dipl.-Ing.-Arch.

Z V O N I M I R O V O													
HRVATSKI VLADARI CROATIAN ROOLERS	MIHAJLO KREŠIMIR II 969	STJEPAN DRŽISLAV 997	SVETISLAV	MIHAJLO KREŠIMIR III 1030	STJEPAN I 1058	PETAR KREŠIMIR IV 1074	DMITAR ZVONIMIR 1093	PETAR					
MAĐARSKI VLADARI HUNGARIAN ROOLERS	TAKSONY 972	GEZA 997		STJEPAN I SVETI 1038	SAMUEL PETAR 1046	ANDRIJA I 1061	SALAMON 1074	LADISLAV I 1095	KOLOMAN 1116				
J. GIESLER	RANA BIJELO BRDO I 965 995			1030		BIJELO BRDO II KASNA 1070			1100				
OZNAKA NALAZA CODE NR.													
13	[Timeline bar]												
15b	[Timeline bar]												
11b	[Timeline bar]												
I/II	[Timeline bar]												
10a	[Timeline bar]												
11a	[Timeline bar]												
9a	[Timeline bar]												
22	[Timeline bar]												
15c	[Timeline bar]												
38a	[Timeline bar]												
39	[Timeline bar]												
40	[Timeline bar]												
42b	[Timeline bar]												
41	[Timeline bar]												
30	[Timeline bar]												
31	[Timeline bar]												
33	[Timeline bar]												
34b	[Timeline bar]												
17a	[Timeline bar]												
17b	[Timeline bar]												
FAZA STUPANJ PHASE STAGE	965	RANA BIJELO BRDO I		995	KASNA BIJELO BRDO I		1030	RANA BIJELO BRDO II		1070	KASNA BIJELO BRDO II		1100
BIZANTSKI VLADARI BIZANTINE ROOLERS	ROMAN II, NIKIFOR IVAN CIMISKI 976		BAZILIJ II 1025			KONSTANTIN ROMAN II 1034	MIHAJLO IV, MIHAJLO V, KONSTANTIN IX TEODORA, MIHAJLO VI 1081			ALEKSIJE I KOMNEN 1118	IVAN II KOMNEN 1143		
NJEMAČKI VLADARI GERMAN ROOLERS	OTON I 973	OTON II 983	OTON III 1002	HENRIK II 1024	KONRAD II 1039	HENRIK III 1056	HENRIK IV 1106						

T. 13. Tipologijsko-kronologijska tablica ranosrednjovjekovnog groblja Zvonimirovo-Veliko polje. Crtež: V.Ž.-J., dia.

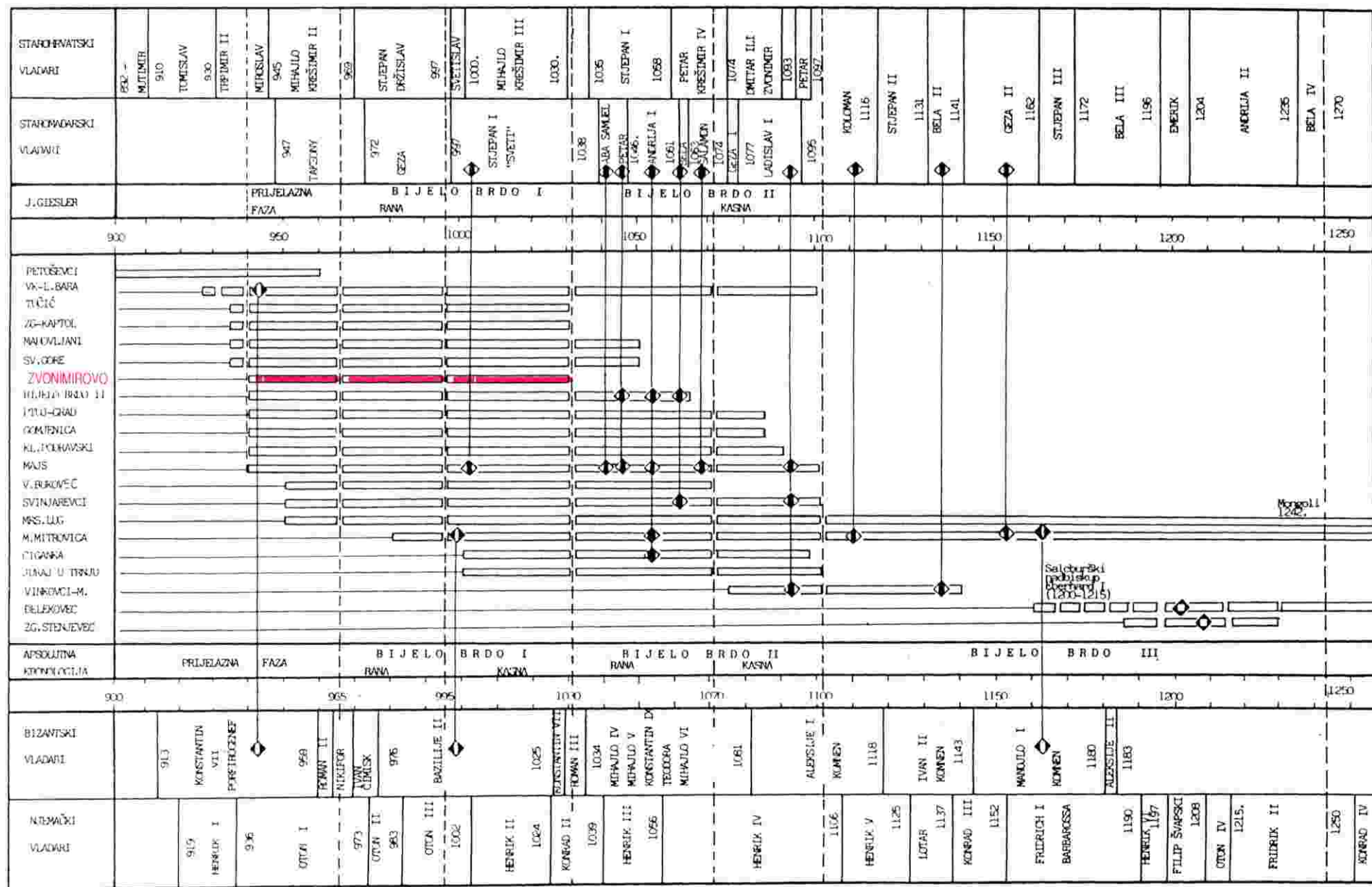
Taf. 13 Typologisch-chronologische Tabelle des frühmittelalterlichen Gräberfelds Zvonimirovo-Veliko Polje. Zeichnung: V.Ž.-J., Dia.

ZVONIMIROVO - VELIKO POLJE

GRAVE No	SIMBOL																CHRONOLOGY			
	13	I/II	10a	11a	9a	22	15c	39/40	31	11b	15b	38a	42a	30	34b	17a	17b	14a	PHASE	GIESLER
3	●	●		●					●										ZVONIMIROVO I	△
10	●				●														ZVONIMIROVO I	
5		●				●			●										ZVONIMIROVO I	
21		●	●				●	●	●										ZVONIMIROVO I	
16									●										ZVONIMIROVO I	
22									●										ZVONIMIROVO I	
4		●		●				●				●							ZVONIMIROVO II	▽
9		●						●				●							ZVONIMIROVO II	
19		●						●			●			●		●	●		ZVONIMIROVO II	
17			●				●		●		●		●		●	●	●		ZVONIMIROVO II	
13									●					●					ZVONIMIROVO II	
12	○								●					●					ZVONIMIROVO II	
23														●					ZVONIMIROVO II	
14									●										ZVONIMIROVO II	
15									●										ZVONIMIROVO II	
20									●										ZVONIMIROVO II	

T. 14. Kombinacijsko-tipologijska tablica ranosrednjovjekovnog groblja Zvonimirovo-Veliko polje. Crtež: V. Ž.-J., dia.

Taf. 14 Kombinatorisch-typologische Tabelle des frühmittelalterlichen Gräberfelds Zvonimirovo-Veliko Polje. Zeichnung: V.Ž.-J., Dia.

T. 15. Položaj groblja Zvonimirovo-Veliko polje u sklopu aposolutno-kronologijske sheme bjelobrdske kulture. Crtež: SILVIA LEBARIĆ, dipl. inž. arh.

Taf. 15 Lage des frühmittelalterlichen Gräberfelds Zvonimirovo-Veliko Polje im Rahmen der absolut-chronologischen Schemata der Bjelobrd-Kultur. Zeichnung: SILVIA LEBARIĆ, Dipl.-Ing.-Arch.